

■■■ KOVÁCS KÁROLY ■

Kovács Károly Ács Károly (Szabadka, 1928. szeptember 8. – Köln, 2007. július 3.) költő, műfordító, szerkesztő. A gimnázium után 1947-től Belgrádban jogot hallgatott, közben a Jugoszlávia Rádió lektora és fordítója lett. 1950–1964-ig a *Magyar Szó* külpolitikai szerkesztője, 1965–1975-ig a *Híd* fő- és felelős szerkesztője, 1976–1990-ig a Forum Könyvkiadó szerkesztője volt. 1995-ben Németországba költözött. Kötött formájú verseket írt, délszláv költők és prózairók műveit fordította, több antológiát szerkesztett.

Fontosabb kötetei: *Csend helyett vers* (1959); *A közbülső világban* (1982); *Ács Károly összes versei* (1988); *Kiásott kard. Válogatott versfordítások* (1985); *Ráklépcsben. Ötven év születésnap versei* (1995); *Az anyag panaszai* (1999).

Díjak: *Híd*-díj (1960, 1983); Újvidék város Októberi Díja (1965); Jugoszláviai Műfordítók Szövetségének díja (1973); Bazsalikom-díj (1974); *Üzenet*-díj (1979); Vajdaság Felszabadulási Díja (1985); Szenteleky Kornél-díj (1990); A Vajdasági Íróegyesület Életműdíja (1991); A Vajdasági Íróegyesület Fordítói díja (1994).

Az interjú 1985. december 10-én és 11-én készült Újvidéken. Részlete elhangzott az Újvidéki Rádió *Együtt* című műsorában 1986. január 6-án.

Lehet-e büntetlenül kettős életet élni? Kovács Károly élete alakulásának „polgári” vonatkozásait tekintve nem látható, mi tette volna elégedetlenné, boldogtalaná. Úgy is mondhatnánk, jó időben volt jó helyen, és bölcsen tudott élni e lehetőségekkel. Persze, e három tényező szoros egybenállására volt szükség, hiszen számos súlyos emberi tragédiához vezetett, ha a három közül csak az egyik is hiányzott.

Kovács Károly jogi pályára készült, 1947-től Belgrádban a jogi kar hallgatója volt. A Belgrádi Rádiónak azonban ekkoriban nagy szüksége volt fordítókra. Első versfordításai már megjelentek a *Híd*-ban, a Rádióban azonban nem verseket kellett fordítani. 1948-ban kiéleződött a konfliktus Jugoszlávia és a szovjet tömb országai között, és a háború peremére sodródott viszonyban a magyar nyelvű jugoszláviai rádiópropagandának is nagy szerepe volt. Így lett Kovács Károly a Belgrádi Rádió magyar adásainak fordítója. De nemcsak fordította a híreket, hanem értette is őket, ezért 1951-től a *Magyar Szóban* a külpolitikai rovat munkatársaként, majd szerkesztőjeként folytatta pályáját.

Újvidékre érkezésekor már nagyban dúlt a harc a vajdasági magyar értelmiség körében a „fiatalok” és az „öregek” között. 1950 áprilisában lépett a nyilvánosság elé az „új nemzedék” (Bori Imre, Fehér Ferenc, Tomán László), amelynek tagjait támadva az „öregek” (Gál László, Rehák László, Löbl Árpád) a politikai denúnciaciótól sem riadtak vissza.

A tartományi politikai vezetés (Stevan Doronjski és a magyar szárny: Sóti Pál, Farkas Nándor) akkor e téren „csendet, rendet, fegyelmet” akart, és igyekezett olyan „egységfrontot” kialakítani, amely során nem hagyja érvényesülési lehetőség nélkül a fiatalokat, mint az „integráns jugoszlávizmus” jövőbeni letéteményeseit, de mégis az öregek ellenőrzése alá tereli őket.

Ebből a célból szervezte meg B. Szabó György 1951. szeptember 4–5-én a zombori irodalmi találkozót, amelyen határoztak a Magyar Irodalmi Társaság megalakításáról. A találkozón már Kovács Károly is részt vett, az 1952. január 5–6-án Újvidéken megalakított Irodalmi Társaság pedig nemcsak felvette tagjai közé, hanem megtette titkáranak is.

Kovács Károly életkorát tekintve a fiatalok közé tartozott, de – mint Major Nándor írta visszaemlékezésében – ekkor „még nem úgy viselkedett, mint aki közéjük tartozik”.¹

¹ Major Nándor: Kényszerhelyzetben árnyalatokért. Az áprilisi *Híd* és a körülmények 9. *Híd*, 2011. 6. 89.

Éppen ez tette őt alkalmassá arra a szerepre, amelyet szántak neki. Ha már kellene fiatalok, akkor legalább mi mondjuk meg, kicsodák – gondolhatták egyrészt, másrészt a többi fiatalból hiányzott az a kompromisszumkészség, amelynek megléte Kovács Károlyt alkalmassá tette erre a feladatra. Így került be az új nemzedék tagjai közül elsőként a *Híd* szerkesztőbizottságába, mintegy előörsként, szálláscsinálóként, még mielőtt Majorék a folyóiratot birtokba vették volna.

Kovács Károlyt, az embert ekkor még hűen követte költői alteregója, Ács Károly is. *Tollamhoz* című versében írta a kor szellemében:

*Tintával kezdek
rohamunkát,
a cél: a sors előtt befutni,
s meglengetni a vándorzászló életet.
Gyere toll, ósdi szerszám,
ritkán, de folyton ömlessz sorokat,
ródd meg a tiszta papírt,
nem érünk rá most mosakodni.*

- - - - -

*Kehes jószág, építsd át magad újjá,
erőstüdőssé, biztos szívűvé,
lelkesíts át sok olajos kezét,
vezess villanyt sok bozontos koponyába.
S tanulj te is.
Tanuld leírni szebben
a két szót: ember és igazság.*

- - - - -

*Toll,
kedves elvtárs,
kapaszkodj jól a kezemhez,
vörös vérem és fekete véred
öleléséből
szülessen diadalnak
a vers.²*

² Ács Károly: *Tollamhoz*. *Híd*, 1950. 6. 418–419.

Játék című versét pedig így fejezte be:

*Hagyd, hogy a fény a szemedben hintázzék,
Kacaj kavicsként szétgurul, súlyt vesz a kő.
Legyen a ma nekünk is néha játék,
Hadd lássuk kicsit, milyen is lesz a jövő.³*

Költői pályájának egyengetését az is nagyban szolgálta, hogy fordításait Sinkó Ervinhez küldte véleményezésre, mi több, éppen Miroslav Krleža verseit. Sinkó 1950. december 28-án így válaszolt:

„Téved, ha azt hiszi, hogy számomra teljesen ismeretlen. Már egy idő óta felfigyeltem a nevére, hála a *Híd*ban időnként megjelenő írásainak. És köszönöm, hogy bizalommal fordult hozzám. Nagyon figyelmesen olvastam beküldött fordításait és csak azt mondhatom, hogy nem mindennapi szenzibilitásról tanúskodnak nuanceok és általában a szavak és a ritmus érzéke iránt. Az én véleményem az, hogy feltétlenül folytassa a munkát. Krležának is megmutattam az ő verseinek ezeket a magyar változatait és ő teljesen úgy reagált rájuk, mint én. Persze egy-egy szó itt és ott is akad, amit másképp szeretnék, de ezt levélben nem igen lehet megvitatni. Jövő hónap második felében pár napra Vajdaságba fogok utazni s azután Beogradban lesz előadásom a Kolarčev-univerziteton – tehát vagy Novisadon vagy Beogradban személyesen beszélhetjük majd meg ezeket az apróbb változtatási indítványaimat, amelyek, ismétlem, nem lényegesek.”⁴

Ács Károlyt, a költőt mindenképpen a magyarok közül az elsők között vették volna fel Jugoszlávia íróinak szövetségébe, de Krleža is rajta tartotta a szemét. Ez Sinkó Ervin Fehér Ferencnek 1955. december 31-én keltezett leveléből is látható.

„Kedves Fehér elvtárs, boldog új évet kívánok s kérem, közölje Florikával⁵ is: Krleža visszaérkezett Beogradból s közölte velem, hogy a maguk felvételét az írószövetségbe elintézte. Ács Károlynak azonban semmiféle kérvényét ott nem találták

³ Ács Károly: Játék. *Híd*, 1951. 9. 566–567.

⁴ Sinkó Ervin levelezése. 2. [köt.] 1945–1967. Budapest, 2006, Argumentum, 31–32.

⁵ Florika Štefan.

meg, tehát legyen szíves őt értesíteni, hogy sürgősen küldje el a kérvényét s a kérvényhez mellékelt levélben hivatkozzék Krležára s én rám. Krleža már közölte velük, hogy ajánlja Ácsot, formai okokból legyen ott azonban második név is, mint ajánló. Mindnyájukat szívélyesen üdvözli Sinkó Ervin.”⁶

A *Híd* 1957. évi 3–4. számában jelent meg Ács Károly *Vitatkozom* című verse.

*Vitatkozom már hetek óta
egy idegennel, ki azt mondja,
hogy ő nem más, mint én, és már rég
eltűnnék, kósza, beteg árnyék,*

*ha elfelejtené, hogy voltam
a gondolata, s csalódottan
letenne, fáradt kímélettel,
mint kontármunkát mesterember.*

*Neki még az álma is börtön,
ha nem róla szól, és vitázik,
mikor az álmontúli másik*

*a szavába vág tréfálkozva.
Neki csak azért vannak csonka
igazak, bús okok és érvek,
hogy védje magát, mig föléd.*

Ettől kezdve mindinkább szétágazik Kovács Károly és Ács Károly pályáivé: a tiszta, koherens világ terepének megmaradnak a versek.

Közéleti szereplésében Kovács Károly később is kompromisszumkereső közéletű volt. Az 1965. évi 1. számtól ő lett a *Híd* fő- és felelős szerkesztője, miután Major Nándor nem tudott szót érteni az öregekkel,⁷ az őt követő Pap József pedig a fiatalokkal.⁸

■

⁶ Sinkó Ervin levelezése. 2. [köt.] 1945–1967. Budapest, 2006, Argumentum, 71. Ua. Fehér Ferenc: *Egyazon ég alatt. Esszék és jegyzetek.* Újvidék, 1984, Forum, 71.

Ács Károly tizenegy évig szerkesztette a folyóiratot, az 1975. évi 12. számig, majd a Forum Könyvkiadó szerkesztője lett, amikor pedig 1976. január 14-én a kommunista írók aktívájának kezdeményezésére a Forum Könyvkiadóban megalakult az Alkotók Gyűlése,⁹ már ő volt az „integrátor”: őt választották meg a testület elnökévé. Tizenhárom alkalommal volt a *Híd*-díj bírálóbizottságának tagja, maga is kapott *Híd*-díjat kétszer,¹⁰ de nem kerültek el más kitüntetések sem.

Kovács Károly nem lázadt. Ács Károly a lényegét *Menetrend dicsérete* című, 1968-ban megjelent kötetének címadó versében írta le.

*Láttam a mozdonyt. Fegyelmezett kény.
Dühödt engedelmesség.
Látszólag minden kar, szelep, dugattyú
simán végzi kiszabott dolgát,
simán, azaz aggály nélkül, még pontosabban:
szenvtelenül.
Dús olajban közönyösen siklik tova
a vas-test,
s egyenletes zakatolássá állnak össze
a rejtett kis remegések.
Aki ért hozzá, mosolyogjon most rajtam;
hideg szakértelemmel vizsgálja fölül,
mi nincs itt rendjén,
s előre tudom, nem vesz majd észre
semmit.*

⁷ Sinkó Ervin Gömöri Györgyöt 1963. február 15-ei levelében úgy tájékoztatta, hogy „Majornak azért kellett visszavonulnia, mert állítólag goromba modorban utasított vissza tehetségtelen irodalmi veteránokat.” (*Sinkó Ervin levelezése*. 2. [köt.]. 214. sz. 254–255. Eredetije a PIM Kézirattárában.)

⁸ Bosnyák István írta 1964. február 3-án keltezett levelében Tolnai Ottónak: „Pap Jóskát egy kellő pillanatban (Bori I. disszertálása után, Sinkóék jelenlétében), kissé gőzös állapotban, sikerült Jancsival közrefognunk. Jancsi néhány privát ügyet tisztázott velem, én pedig vallomásra kényszerítettem a »rotációval« kapcsolatban. Igyekezett meggyőzni, hogy egyetlen oka, mely közrejátzott abban, hogy Jancsi helyett Kálmánnal dolgozzon, az volt, hogy ők ketten az utóbbi időben nem tudtak normálisan közlekedni.”

⁹ *Híd*, 1976. 1. 127.

¹⁰ Az 1960. évit *Csönd helyett vers*, az 1983. évit *A közbülső világban* című kötetéért.

Ne vessen ki oktalan borzongásomért;
fojtsa belém a szót;
öljön meg, könyörületes gúnnyal, mint
szerencsétlen háborodottat.
Euthanasia. Igen, csak ez segít: én
ezt a szörnyeteget ölni láttam!

Fiatal lány volt, azt mondták, én
nem láttam,
én emezt láttam, a gyilkost,
s tehetetlen dühömben az öklöm
ráztam utána,
de már messze járt, a hídon dübörgött,
nemsokára a következő állomás váltóin
kattognak kerekei.
Ahá, a déli gyors, mondják majd ott is,
órájukra nézve.
Pontos, teszik hozzá, akik ismerik
a menetrendet.

Magamnak is csak arra kellett
ez a kusza kis emlék,
hogy elmondhassam a menetrend
dicséretét,
s hogy – sokkal bátortalanabbul –
mintegy vigasztalásul
följegyezhessem: olykor néhány kiló
hús, csont és velő is kell,
hogy dús olajban sikolják tova
a vas-test,
és egyenletes zakatolássá álljanak össze
a rejtett kis remegések.

Amikor a mozdony kisiklott, majd még jó ideig csapkodva,
erőlködve már saját magát törte darabokra, amikor Jugoszlávia
már fizikai értelemben is megszűnt, Kovács Károly az elsők kö-
zött lépett be a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségébe.

„Mindössze az történt, hogy elhívtak a Vajdasági Magyarok De-
mokratikus Közössége újvidéki szervezetének alakuló köz-

gyűlésére, és bevontak a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság megalakítása körüli teendőkhöz.

Megengedem, hogy ez a két kis adat a nagy hazai és külföldi (elsősorban kelet-európai) változások közepette túlságosan helyi érdekű és jelentőségű, majdhogynem jelentéktelen, és én végtelenül naiv vagyok, hogy ekkora feneket kerítetek neki, de számomra magyarjaink föleszmelésének, jogos kollektív igényeik megfogalmazásának és kifejezésének, az önrendelkezés alapvetően demokratikus jogának megnyilatkozásai ezek (a VMDK esetében), illetve értelmiségünk önszerveződésének, sajátos lét- és feladatvállalásának gesztusa, természetes – és eddig természetellenesen elfedett, elmaszatolt – kulturális autonómiánk egyik építőelemének létrehozása (a JMMT esetében).

És szubjektív élményként: öröm- és erőforrás, anteusi találkozás a „táptalajjal”, de féltő aggodalom is, hisz a legjobb ügyet is kutya nehéz összehozni, de százféleképpen lehet elrontani, hisz mennyi félelmet, bizonytalanságot, meg nem értést, félreértést kellett leküzdeni már eddig is, hogy idáig – a kezdetig! – eljussunk, hány okos, politikus főre és tiszta, áldozatos szívre lesz még szükség, hogy az elértet megtartsuk s az elkezdettet továbbvigyük...

Nem akarom az ördögöt a falra festeni, de máris látszik némi fanyalgás, húzódozás, sőt széthúzás, rivalizálás (féltékenység? személyes ellenszenv?) már e két újdonság, s de még mennyire egymásra utalt önszervezési forma vonatkozásában is. Tömegbázisra számító, politikai érdekvédelem az egyik, és az alkotó értelmiség főként szakmai, de mindenképpen művelődési érdekű csoportosulása a másik – miért ne létezhetnének együtt és egymás mellett, sőt: miért ne egészíthetnék ki egymás tevékenységét komplementárisan, anélkül, hogy a fölaprózódás, az erők szétforgácsolásának veszélyét kellene emlegetni?¹¹

Kezdetben még a háború közeledte által kiváltott „külső” sokk határozta meg létélményét, tette szolidárisná azzal a vajdasági magyar intézményrendszerrel, amelyben egész életét eltöltötte, ugyanakkor pedig az ezen intézményrendszer demokratikus megalapozását ígérő politikai mozgalommal. Úgy gondolta, hogy

¹¹ Ács Károly: Kezdet és végzet. *Napló*, 1990. június 27.

a vajdasági magyarság kollektív érdekei felülírják az addigi ideológiai monopóliumot biztosító hatalmi törésvonalakat.

„Ilyen végletes, élére állított helyzetekben, mint a mai, nem csoda, ha alkotó értelmiségünk is megzavarodott, iránytűjét vesztette, támpontjaitól megfosztva bolyong a bizonytalanságban. Persze, hogy nem állhat fátkyaként a népe elé, mint a romantika korában, talán még politikai szereplésre sem alkalmas mindegyikünk, kivált ha még elszámolni valója is van önmagával és a múltjával (jómagam ezt szavá is tettem ritka »közéleti« fellépéseim egyikén, azért is vezekelve, amit nem tettem hosszú pályafutásom alatt, az öntetszelgő mazochizmus vádját is vállalva), utóvégre az elmúlt »szocialista« időszak bűnös mulasztásait, sok-sok rossz megalkuvását, és főleg azok következményeit is vállalnia kell valakinek, de azt az öncsalásnak is beillő attitűdöt semmiképpen sem választhatja, hogy az író csak műve minősíti és igazolja, tehát csak írnia kell, ez a dolga és semmi más. Tudom, ezzel az állítással hangyabolyba nyúlok, sok írónk eleven sebét tépem fel, de mégis ki kell mondanom, nem csalhatom se magamat, se íróársaimat egy tetszetős, de hamis konvencióval. [...] Tény, hogy a Művészet és a Morál két autonóm világ, szuverének, ám tudomásul kell venni, hogy mindkettő az ember világa, azaz az ember, mint szellemi alkotó és mind erkölcsi lény, a saját sorsát meghatározó tettek alkotója, mindkét világnak részese. Míután azonban az ember elsődlegesen ember, semmint író vagy művész, az ember szempontjából az Erkölc autonóm világa, a belőle fakadó követelményrendszer magasabb rendű, mint a Művészet autonóm világa. [...] Hát akkor mégis mit tehet, mit tegyen a vajdasági magyar író itt és most? Íróként tegye a dolgát, írjon, ahogyan tud, és ameddig hagyják; emberként, polgárként, erkölcsi lényként, magyarként tegyen meg minden tőle telhető emberi, polgári, erkölcsi, magyar integritásáért; álljon ki népe, nemzetisége és minden más nép jogaiért, érdekeiért; szóljon, kiáltson, sikoltson akár (a sikoly is több, mint a néma elfordulás, a dolgok tudomásul nem vétele); tiltakozzon, tüntessen, nyilvánítson polgári engedetlenséget az önkény, a háború, a gyűlölet, a rinocérosz-hatalom és -szoldateszka ellen. Soknak nem sok ez, talán elégnek sem elég, de nem is kevés.”¹²

¹² Ács Károly: Mit tehetünk? *Napló*, 1991. november 27.

És amikor szellemi életének valódi közege, a vajdasági magyarság közösségi ügyeinek, jövőjének kérdései kerültek napirendre, az 1994. február 24-én Tóthfalun *A magyar kisebbségi értelmiség ma* címmel megtartott tanácskozáson kikívánkozott belőle a diagnózis nyílt és nyers megfogalmazása.

„A nyomor nem csak szűkölködés, nincstelenség [...] Nem, most a nyomor »magasabb« fokáról akarok szólni, a szellemi nyomorról, ami már-már kérdésessé teszi, hogy egyáltalán értelmiségieknek nevezhetjük-e magunkat: a könyvek, folyóiratok, információk, kapcsolatok, utazások hiányáról, lehetetlenségéről, arról a mérhetetlen nyomorúságról, amely bénává tesz, megbéklyóz, szólás- és cselekvésképtelenné változtat, a sivár hétköznapi megélhetési gondjai közé sulykol le bennünket.

És, ami szerintem a legsúlyosabb intellektuális nyomor jele: helyzetünk föl nem ismerése, az a hamis tudat, hogy mi igenis végezzük a dolgunkat, lám, ma is megírtunk egy magasröptű értekezést, egy magas verset, megtartottunk egy előadást, kiállítást nyitunk, színházat ünneplünk, díjat osztunk – csupa-csupa pótcselekvés, elhallgatás, másról szólás, melyben az egyedüli indulat a kicsinyes, önző személyeskedés, a más-ként szólók, mást mondók, helyettünk beszélők és cselekvők ócsárlása, szapulása... Tipikus gyerekszoba-szindróma, hogy kedvenc bibliai metaforával éljek: homokra épített ház, épp hogy még nem dőlt a fejünkre. [...] Tehát cselekednünk kell, mentenünk a menthetőt, tennünk a végromlás ellen... Ehhez pedig tiszta elmékre, nagy elszánásra és közös akaratra van szükség; szellemi erőink és népünk szívének együtt-dobbanására. [...] A magam »receptjét« tudom csak fölkínálni: a magamba szállást, az önvizsgálatot, valódi mivoltom, helyzetem, lehetőségeim őszinte, intellektuális gőg és hiúság nélküli számbavételét, és mindenek fölött: leszámolást – igenis leszámolást! – a múltammal, mindazzal, amit tettem, és amit talán tehettem volna, de nem tettem azért, hogy ne következzen be, ami bekövetkezett. [...] Szó nélkül elfogadtam a nagyobb darab kenyeret, amit a kezembe adott, a »pozíciókat«, amiket fölkínált, a száználmas kis »privilegiumokat«, amik a rezsim »kegyeltjeinek« kijártak és amik lehetővé tették, hogy időről időre a »világpolgár« szerepében is tetszeleghessek. Közben írtam és fordítottam a verseket (az egyetlen dolgot, amihez

talán mégis értettem), és abban a tévhitben ringattam magam, hogy maradandó az, amit alkotok. Közben évről évre kevesebb kisiskolás iratkozott a magyar tannyelvű tagozatokra; évről évre fogyatkozott »maradandó műveim« potenciális olvasóinak száma... Fövenyre épített ház volt ez is, ahogy az Írás mondja. Csodálatos kegyelemnek tartom, hogy azért mégsem vesztettem el egészen a hitemet a költészet megtartó erejében. Csak egy életem van, annak is a vége felé járok, nem kezdhetek hát semmit újra, nem építhetem kősziklára házamat, de segíteni az újrakezdőknek, az építőknek talán még tudok: tanáccsal legalább, tapasztalattal [...]»¹³

Sokan elfordultak tőle ezek után. És azok kezdték el számonkérni az erkölcsöt meg a következetességet, akik éppen a megalkuvásra kényszerítő körülmények kialakítói voltak. Ennek lenyomata az egyik epigrammája.

„NYÖGDÍJ (1994. IV. 22.)

A szokottnál hosszabbra sikerült epigramma magyarázata nagyjából benne van magában a versben: legutóbbi íróegyesületi díjazásom után, amikor egy baráti beszélgetés során szóvá tettem régi magyar betegsüğünk, az »uralkodó nemzetnek« gazsuláló, anyanemzetünket »beáruoló« szervilizmus egyik nemrégii esetét, barátom azt vágta a fejemhez, hogy csak hallgassak, hiszen én is elfogadtam az »állami« díjat... Első felindulásomban csak annyit tudtam kinyögni, hogy azért mégse volna szabad kiegyenlíteni egy tisztségviselő mameluk eljárását az én esetemmel, mármint hogy kartársaimtól elfogadtam a díjat, amellyel egy fordításomat tüntették ki, hiszen már a helyszínen, a díj átvételekor világosan kimondtam, hogy mit méltányolok e díjnál, és mit rovak fel azoknak, akiktől egészen másféle, »egyelvű« és »egynyelvű« gesztusokat szoktunk meg... Hamar rájöttem azonban, hogy ez esetben is hiába a magyarázkodás, hiába a hivatkozás az együttélés hagyományaira, a civilizált érintkezés normáira stb. stb.; még azt is hiába mondanám, hogy hiszen a díj pénzbeli részét (200 dinárt) nem is az állam, hanem egy számomra ismeretlen magáncég

¹³ Ács Károly: Értelmiségii nyomor. *Napló*, 1994. március 2. Ua. *Új Magyarország*, 1994. március 11. A tanácskozás teljes anyaga: Papp György (szerk.): *Tóthfalusi kerekasztal. A kisebbségi értelmiségii ma*. Kanizsa, 1995. Cnesa.

biztosította, nem is volna tehát kinek és miért »visszaadni«; a póre tény az, hogy a díjat átvettem, a pénzt zsebre vágtam, illetve önhibáján kívül szükölködő családom megélhetési feltételeit javítottam vele – mintegy nyugdíjpótlékként. Marad a lelkiismereti dilemma, és marad a vers, mint földszinti, kisebbségi és »értelmiségi« nyomorúságom dokumentuma.

*»Tégedet is lefizettek, hisz díjjal tömi szádat
állami íróként állami céhed; igaz?
Mert ha valóban így van, vissza kelletik adnod;
addig csak ne papolj! egy szavadat se hiszem!«
– így a jóakaró bíráló; biz nem esik jól...
Nincs is védekezés ellene: néma vagyok
Ámde magamban csak füstölgök: mégse igazság
más csúfsága miatt arcomon égjen a bőr?
Égjen, igen! S nyugdíjként - bár nem is állami pénzből -
(két nyugdíjra való) nyögjem el ezt a »babért«!¹⁴*

A következő évben, 1995-ben Németországba költözött. Könyveit az Újvidéki Magyar Olvasóköre hagyományozta. Utolsó versének többszöri megírása után a fantomfájdalom kikényszerített belőle még néhány kötetet. Kölnben halt meg 2007. július 3-án.

Nem lehet büntetlenül kettős életet élni. De lett volna értelme élni másképp bárhogyan?

¹⁴ Ács Károly: Huszonöt epigramma, kommentárral. Nyögdi. *Híd*, 1994. 5–6. 324.

■ ■ ■

■

■ ■ ■

■■■ INTERJÚ ■

A keresztlevelében, ha jól tudom, a Kovács név áll. Mikor döntötte el, hogy ez a polgári vagy családi név mellé költői nevet is választ? És ha már választott, hogyhogy nem valami költőibbet, fellengzősebbet választott?

Hát gratulálok, mindjárt a közepébe vágott, ez az egyik központi kérdés, hogyha rólam, mint költőről, vagy rólam, mint emberről akarnak kérdezni. Tudniillik, már valamikor diákkoromban, mondhatnám, már annak az úgynevezett írói pályának a legelején fölmerült bennem ez a kérdés, hogy nevet kell választanom. Miért kell választani nevet annak, akinek már van neve? Tehát itt van egy bizonyos inkognitó-keresésnek, egy bizonyos elrejtőzésnek a szándéka már a kezdet kezdetén. Nos, azt hiszem ezt a verseimben is elég sokszor exponáltam, és ahányszor csak gondolkodni próbálok így visszamenőleg is a pályámon, az életemen, mindig találkozom ezzel a kérdéssel. És azt hiszem, hogy ez egy központi kérdés nálam.

Hogy egészen tárgyyszerűen válaszoljak a kérdésre, mint mondtam, tizenhat-tizenhét éves koromban, amikor elkezdtem „komolyabban” – a mosolygást is kellene látni a mikrofonban –, ezt a komolyt nem egészen komolyan kell venni, de minden esetre, amikor már versfélék jöttek ki a tollam alól, és amikor már versfordítással is foglalkozni kezdtem, arra gondoltam, hogy talán valamit a munkáim közül már meg is jelentethetnék.

Akkoriban indult a háború utáni *Híd*, pontosan 1945 késő őszen, és én már '46 elején, a *Híd* ismeretében és annak az anyagnak a birtokában, amit már költészetnek gondoltam, a *Hídhöz* orientálódtam, hogy majd a *Hídnak* küldök valamit, és valamikor 1946 tavaszán el is küldtem négy-öt versfordítást, Vladimir Nador, Gvido Tartalja, és nem emlékszem, még ki volt, ebből két Nador és egy Gvido Tartalja-vers megjelent a *Híd* 1946 júliusi számában, ha pontosan tudom. Ehhez a közléshez kellett már az írói nevet megtalálnom. Sok ötlet nem állt rendelkezésre, és eszem ágában sem volt valami úgynevezett „költői” nevet keresni, a legegyszerűbbnek találtam, hogy a Kovács névből az utolsó szótagot leválasztom, és leszek Ács Károly. Ilyen néven küldtem be ezeket a fordításokat a *Hídnak*, így is jelentek meg, és azóta ez a név így szerepel. Persze már a kezdet kezdetén anekdotába illő esetek is voltak, amikor jön a postás, hoz valami kis honoráriumot és keresi az Ács Károlyt, aki nincs. Semmilyen igazolvánnyal, papírral nem tudom bizonyítani, hogy az is én vagyok, úgyhogy elvitte a pénzt vissza a szerkesztőségnek, és aztán nekem kellett még egy levélben kérnem, hogy a tiszteletdíjakat Kovács Károly névre küldjék, a megfelelő címre.

Érdekes, hogy ennyire természetesnek érzi azt, hogy az ember költői nevet választ. Pedig hát tudjuk, hogy a költők java része polgári nevén közölt. Van ebben valami szimbolika, van ebben valami abból az érzésből, hogy az ember mégiscsak más, amikor verset ír, és más, amikor mást ír, illetve más dolgokkal foglalkozik?

Ebben több minden van. Szóval, szimbolika biztos nincs, mert én nem tudom, hogy mennyivel több szimbolika volna mondjuk egy Ácsban, mint egy Kovácsban.

Nem abban, hanem magában a gesztusban, hogy változtat nevet...

No, igen. Maga a gesztus körülbelül ugyanonnan ered, ahonnan az a... nem gesztus, hanem... minek nevezzem... egy... választás, hogy úgy mondjam, hogy egyáltalán közölje-e az ember, közlésre érdemes-e egyáltalán, a nyilvánosságra tartozik-e egyáltalán az, amit mint író vagy mint költő csinál. Nekem nagyon sokáig tartott, mert én azt mondtam, hogy mindjárt a kezdet kezdetén elküldtem, nem véletlenül versfordítást küldtem a *Hídnak*, és sehol semmilyen lapban, akkor már volt jó néhány közlési lehetőség, hogy úgy mondjam. Szabadkán, ahol éltem és ahol diákoskodtam, már nagyban csinálták az osztálytársaim és a diáktársaim a *Munkánk* című lapot, amelynek talán egy évfolyama meg is jelent, és amelyekben engem is erősen kapacitáltak, de én sem ott, sem napilapnál, sem hetilapnál, sehol nem jelentkeztem eredeti verseimmel, egészen 1948-ig, amikor már több száz versféle volt a tarsolyomban, és amikor már akár egy egész kötetet is kiadhattam volna. Azt hiszem, ugyaninnen származik ez a közléstől való elzárkózás mindaddig, amíg nem vagyok biztos benne, hogy ez most már valóban a nyilvánosságra tartozik, amit csinálok, és ez a másik része, hogy én az utcán, a házban, az emberek között egy fiatal ember vagyok, egy akárki, egy névtelen, ha akarjuk, ha pedig a versem vagy valamilyen írói munkám alatt kell hogy megjelenjen egy név, hát akkor az egy másik név kell, hogy legyen.

Pszichológus nem vagyok, úgyhogy egészen mélylélektani magyarázatot nem tudok, én csak úgy mint tényt rögzítem, hogy ez valóban így megvolt bennem a kezdet kezdetétől fogva. Most utólag talán sajnálhatom, hogy nem voltam kissé körültekintőbb, hogy úgy mondjam, utóvégre a családi nevemben is találhattam volna olyasmit, ami talán nem annyira köznapi, ahogy mondja, tudniillik, a családunk erdélyi származású és

Gyöngyösi Kovácsok vagyunk. Tehát vehettem volna csak a Gyöngyösi nevet, attól pedig az riasztott el, tudniillik, gondoltam én a Gyöngyösire, de valami nagyon-nagyon rossz rímfaragó Gyöngyösi létezik a magyar irodalomban, egy Gyöngyösi István, és hát nem lett volna szép rá hasonlítani. Ezenkívül van még egy olyan családjunkban emlegetett előnévféle, a Kálnoky, ami nincs sehol semmilyen papíron rögzítve, úgyhogy ez valószínűleg csak ilyen családi legenda, hogy kálnoki-gyöngyösi ez a Kovács család. A Kálnoky név már jobban tetszett volna, de most így utólag jó, hogy nem ezt választottam, tudniillik, egy nagy költő, Kálnoky László, azt gondolhatta volna, hogy tőle oroztam el a nevét. Igaz ugyan, hogy Kálnokyval találkoztunk itt Újvidéken, amikor az M Stúdióban vendégszerepelt, és én megkérdeztem tőle, vajon járt-e Kálnokon. Ő nem is tudta, hogy hol van ez a Kálnok falu – ott van Sepsiszentgyörgy mellett –, ahonnan állítólag a mi Kovács családjunk származik, és ahol én, amikor megjelentem a papnál – kis faluban a papnál szokott az ember ilyesmi iránt érdeklődni –, megkérdeztem, hogy hát vannak-e itt még Kálnokiak, Gyöngyösiek vagy Kovácsok? És akkor ő elnevette magát, azt mondta, hát kérem van: fél falu Kovács, a másik fele pedig Gyöngyösi.

Viszont Kálnoky László bevallotta nekem ott akkor, hogy őt egész másképp hívják, és költői névnek választotta a Kálnoky nevet.

Úgy egészsében véve azért elégedett ezzel a költői nevével ma, ugye?

Nem mondhatom, hogy igen, nem mondhatom, hogy nem. Ez van, ez a nevem, senki a nevével nem kell hogy haragban legyen, és nem kell hogy különösen büszke legyen rá.

Azért kérdezem, mert általában az az érzésem, hogy elégedett ember. Vagy talán úgy is lehetne mondani, hogy a szükségyszerűség felismerése jelenti az embernek a boldogságot. Igazam lenne?

Hát ezek nagy szavak. Elégedettség, boldogság... Nem mondhatnám, hogy elégedett vagyok, senki sem ismer elégedettnek. A boldogot pedig inkább ne említsük, nem tudhatjuk, hogy ki a boldog, és ki nem... Mindenesetre, most így visszatekintve is, és a jelenlegi állapotomat is nézve, talán szerencsésnek mondanám magam. Szerencsém volt, hogy ilyen hosszú időn át, mondjuk most már negyven éve, egy olyan foglalkozást űzhettem, amelyikhez talán értek, amelyiket szeretek, és amelyikben a teljes szabadságot érhettem el a magam számára.

Most egy kicsit furcsán hangzik, mert valóban annyi mindennel kellett foglalkoznom, annyi minden munkát, elfoglaltságot kellett magamra vállalnom, hogy tényleg az az írás vagy költőség csak egy kis hányada annak az időnek, amit én munkával töltöttem. És mégis azt mondom, hogy ezt végezhettem, és hogy ezért vagyok szerencsés.

Úgy is végezhettem, hogy egyszobás kis lakásban a gyerekeim a nyakamban, a lábamon, a fejemen ülve, én az írógépet verem, és úgy is végezhetem, és szabadon végezhetem ezt az általam egészen szándékosan, hogy úgy mondjam, vállalt foglalkozást, meg úgy is, hogy egy zajos, zsúfolt szerkesztőségben napilap-készítés közben, idegeskedés közben külpolitikát szerkesztve – akinek kicsit is köze van az újságíráshoz, az tudja, hogy ez a legidegölőbb, legidegroncsolóbb része annak a deszk-munkának –, és abban is a foglalkozásomat tudtam üzni.

Aztán később persze, az idő múlásával, olyan helyekre kerülhettem, amit már félig-meddig irodalmi foglalkozásnak is lehetett nevezni, a folyóiratszerkesztés, vagy most a könyvszerkesztést, ahol már nem volt olyan messze az a hétköznapi és az ideális, szóval, az alkotói légkör. De, mondom, én katonakoromban az őrségen állva, vagy a családommal töltve az időt, vagy a szerkesztőségben, én mindig megtaláltam ezt a kis szabad részt, ami nekem az írást jelentette, és ezért nevezhetem magam szerencsésnek, bár sokszor a fejemhez vágta, hogy olyan keveset írok, olyan keveset csináltam, mint író. Most már így 40 év után azt hiszem, erre sem lehet panasz, mert akármit gyűjtök össze, akár az eredeti dolgaimat, akár a fordításaimat, és abból valami gyűjteményt, könyvet próbálok összegyűrní, mindig az anyagbőség a legfőbb gondom. Rengeteg van, amit elő lehetne hozni és amit be lehetne könyvekbe gyömöszölni. Tehát sokat csináltam tulajdonképpen.

Valószínűleg azok mondják, hogy keveset csinált, akik ezzel egyben azt is ki akarnák fejezni, hogy nagyra becsülik azt, amit csinált. Elképzelésem szerint az a szerencsés ember, aki nem kényszerül meghasonulni önmagával. Ön minden interjúban hangsúlyozza, hogy a művészet maga a forma, és hogy a forma a lényeg, és hogy arra koncentrál, ha így mondhatom, számomra pedig mégis a költészet az esztétika és az etika egységét jelenti.

Nem látok itt semmilyen ellentmondást. Én amikor a formát mondom, akkor talán jobban kellene hangsúlyoznom, hogy a művészet, a költészet lényegére gondolok, arra, ami megkülönbözteti mástól, a világ más tárgyaitól és a többi szellemi tevékenységtől vagy terméktől. Ebben a lírának,

a költészetnek a lényege valóban a forma. Hogy az a forma mit fejez ki, hát nyilván a lényegét, azt amit... etikai tartalomnak, vagy tartásnak, vagy én nem tudom, minek nevezünk, szóval, a forma által jut felszínre az, ami az embernek a tényleges tartalma.

Lehet valami igaz, ami nem szép, vagy lehet valami szép, ami nem igaz?

Nem, nem lehet. Ezt én már kezdettől fogva megérezttem, és azt hiszem, hogy ki is fejeztem, hogy az igazi szépség az csak tiszta szépség lehet, szóval, csakis igaz lehet. És ami igaz az irodalomban vagy a költészetben, megengedem, hogy igaz lehet, valóságos lehet minden másban, de a költészetben, az irodalomban csak szép lehet, hogyha igaz.

Egy szellemi közösség mennyiben motiválja és segíti az embert abban, hogy kialakuljon, felszínre jussanak a képességei? Könnyebbnek tartja-e az érvényesülést egy-egy nemzedéken belül?

Hát nem tudom, hogy könnyebb-e, vagy nehezebb, nekem minden esetre a nemzedékemmel nem volt bajom. Nagyon jó fiúknak találtam őket, azokat az osztálytársaimat vagy évfolyamtársaimat – hogy pontosabb legyek –, mert nem ugyanabba az osztályba jártunk. Az írói inkognitó kérdését említettük, hát talán kellett volna még beszélni arról az egész körről, amelyik körül volt, azokról a kortársakról, akikkel együtt indultam, és akik között szinte ismeretlen volt, ismeretlen maradt az a tény, hogy én is versírással próbálkoztam. Érdekes volna fölidézni mondjuk azt a generációt, a szabadkai gimnáziumban az első háború utáni érettségiző generációt, amelyekben már a gimnázium hatodik, hetedik, nyolcadik osztályában komoly írói tevékenységet fejtettek ki olyan emberek, mint Dévavári Zoltán, Kopeczky László, Pap József, és én a legszűkebb baráti körükhöz tartoztam, minden szabad időnket együtt töltöttük, és még néhány hozzánk csatlakozott fiatallal, Dési Ábellel, aki tulajdonképpen Sárkány Szilveszter, Zákány Antallal...

... aki különben Zvertyel Antal.

Igen, és még mondhatnék neveket, szóval, akik már nagyban terveztek, némelyikük már publikált, vagy már tárgyalt azokkal az irodalmi vezérekkel, akiktől a közlésük függött, és amint az elején mondtam, már egy eléggé komoly szándékokkal indított lap is működött, egy diáklap,

amely tulajdonképpen irodalmi újság volt, mert hát persze hogy minden fiatal csakis irodalmat csinálhat...

No, ebben a körben is az én költőségem, hogy úgy mondjam, ismeretlen volt szinte, szóval, senkinek nem mutattam, hogy mit csinállok, azt azért talán sejtették, hogy az irodalom vonz, hogy hozzászólók irodalmi kérdésekhez, részt veszek az irodalmi vitákban, de azt, hogy én is éppen verseket írok, és méghozzá egészen komoly szándékkal, arról nemigen tudtak.

Később, az ötvenes évek elején, amikor Újvidékre kerültem, az itteni igen mozgékony, igen aktív és igen komoly generáció tagjait Borival, Fehérrel, Majorral, Németh Pistával cseréltem fel, akikhez én tulajdonképpen csatlakoztam, amint Újvidékre kerültem. Ebbe a körbe ők engem egészen természetsszerűleg bevettek, nem volt egyáltalán kérdés, hogy én most hozzájuk tartozok, vagy sem. Eljöttem Belgrádból az egyetemről, beléptem a *Magyar Szó* szerkesztőségébe, és abban a pillanatban itt voltam ebben az irodalmi életben, ennek a generációnak a képviselőjeként. A későbbi interpretációk, amelyek már nem az emlékezésre alapoznak – sokkal fiatalabb irodalomtörténészek, akik most ezekkel a generációkkal foglalkoznak, például Bosnyák, Utasi, akik csak a megmaradt írásos dokumentumokat böngészve próbálják ennek az ötvenes generációnak a történetét és problémáit, ideológiáját megfejteni –, valahogy úgy tekintenek az én szereplésemre, mintha én egy kívülálló lettem volna. Hát erről nincs szó, mert, mondom, attól a pillanattól kezdve, hogy Újvidékre jöttem, bevettek minden irodalmi beszélgetésükbe, kiszállásukba, föllépésükbe. Bevontak, a különbség talán annyi volt, hogy ők egy előzetes csata után voltak, az az áprilisi *Híd*, amelyben én még nem vettem részt, mert én akkor még Belgrádban egészen mással foglalkoztam, és csak távolról figyeltem ezt a csatát, szóval, ők ennek a csatának a megvívása után voltak, és én meg akkor csatlakoztam, amikor már tulajdonképpen ez a csata eldőlt. Tulajdonképpen megnyerték már ezt a csatát, de az a másik tábor, ha egyáltalán táborról lehet beszélni, szóval, az irodalmi potentátok, vagy minek nevezzük őket, akik itt az irodalompolitikát akkor kreálták, engem emeltek be a *Híd*ba, a *Híd* szerkesztőségébe, és nem azokat, akik azt a csatát a *Hídnál* megnyerték. Talán ennyiben van igaz az irodalomtörténésznek, amikor utólag, a dokumentumok alapján az *Ácsot*, mint valami kívülállót identifikálja, és nem mint annak az áprilisi *Híd* generációnak a tagját.

Igen, az írásos dokumentumokat tekintve valóban az lehet az ember benyomása, hogy nem vett részt ezekben az irodalompolitikai mozgásokban. Most megkérdezném személyesen

is, hogy érzi most, mennyire volt aktív ezekben az irodalmi vitákban? Nekem úgy tűnik, hogy a költészetten belül igyekezett maradni.

Hogy pontosak legyünk, a saját költészetemen belül. Szóval, én, épp amikor azt mondtam, hogy szerencsésnek érzem magam, mert szabadságot vívtam ki magamnak egy ilyen korban, amelyik nem éppen mindig kedvezett az irodalomnak, és nagyon sokszor egészen drasztikus módon számolt le azzal a fajta irodalommal, amelyiket művelek, hol volnék én mondjuk egy zsdanovista esztétika nézőpontjából az én formalizmus-sommal?! Szóval, amikor azt mondom, hogy ezt a szabadságot megszerkeztem magamnak, és én mindig csak azt írtam, amit magam akartam, ez egy bizonyos kívülállást követelt meg. Ez megkövetelte, hogy mindig függetlenül, a saját esztétikai megfontolásomból, vagy az elért eredményeimnek a tudatában és azoknak a birtokában, azokkal fölfegyverkezve lépjek a közönség elé, vagy lépjek a társak elé, vagy lépjek az irodalmi nyilvánosság elé. Hogyha ezt kívülállásnak nevezik, akkor ezt én elismerem. De ez nemcsak akkor volt, hanem ez mindig is megvolt bennem, itt az én inkognitómnak a magyarázata, ez kellett az én szabadságomhoz, amivel megcsinálhattam azt, amit csináltam.

Ami pedig ezeket az irodalmi harcokat és irodalmi vitákat illeti, én már koromnál fogva is és a baráti körömet tekintve is egész természet-szerűen részt vettem. Igaz, hogy nem láttam soha valami nagy ellentétet, valami nagy feszülést, valami fölzárkózás vagy front teremtés szükségét, még akkor sem, amikor itt elég élesen szembenálltak a különböző nézetek. Én például Gál Lászlót, aki akkor a fiatalok szemében az egyik ellenpólusnak számított, egész kisgyerek korom óta ismertem, szerettem, szóval, személyes jóbarátságban voltam vele, és soha nem tudtam volna, akár esztétikai, ellenfélnek tekinteni.

Voltak sérelmei a sematikus irodalomszemlélet korszakában?

Biztos találnék ilyesmit, bár mondom, ahhoz képest, hogy milyen korán kezdtem költéssel foglalkozni, igen későn kezdtem publikálni. Persze ez is egy kicsit nagyképű így, hogy publikálni, abban a korban az ember nem publikált, hanem az embert közölték, ha úgy gondolták, hogy közölhető. Azt közölték tőle, amit az írásaiból kiválogattak, vagy amit még akár az írásaiknak a meghúzásával, kijavításával, közölhetőnek tartottak belőle. Nekem ilyen tapasztalatom nem volt, egyrészt azért, mert valóban a kezdő írásaimat meg se próbáltam szerkesztőségekben

megmutatni, vagy közlésre följánlani, másrészt én magam láttam és magamban döntöttem el, hogy az, amit csinállok, tulajdonképpen ennek a zsdanovista, vagy nevezzük Zogović-féle,¹⁵ vagy akármilyen irodalmi helyzetnek nem felel meg, ez nem kapna nyomdafestéket. Tehát én ezt nem is vettem elő. Ez egészen az 50-es évekig, 1952-ig tartott körülbelül. És akkor, amikor 1952-ben kezdődött az oldódás, amikor itt Újvidéken a *Magyar Szó* körül, a *7 Nap* körül, a *Híd* körül ezek a fiatalok kezdték átvenni a vezető... hát nem éppen vezető, de a hangadó szerepet, akkor jöttem én a verseimmel. Nem kell ebben valami ravasz számítást keresni, egyszerűen ez a kor, így jött, akkor lett aktuális mondjuk az én költészetem is. Annak is egy része, amit akkor bármelyik lapnak leadtam, amit kötetembe, az első kötetembe összegyűjtöttem, az mind az utolsó betűig megjelent. Ez mutatja egyrészt az irodalmi helyzetnek a javulását, és ugyanakkor talán mutatja saját fejlődésemet is.

Amikor mondjuk a *Kéz a kilincsen* anyagának az összegyűjtésére fölkertek, akkor már körülbelül egy éve itt voltam Újvidéken, és akkor fölszólítottak, hogy állítsak össze egy verseskötetet. Ahogy összeállítottam, az pontosan olyan formában jelent meg. Én azt hiszem, ez elég nagy dolog volt, illetve már egy bizonyítványa annak a szerkesztéspolitikának vagy irodalompolitikának, amelyeknek a kezébe került mondjuk egy ilyen költészet. De azt is hozzá kell tenni, hogy én még két olyan terjedelmű kötetet, mint a *Kéz a kilincsen*, a fiókomban tartottam. Tehát ez is bizonyítja annak a kornak a kötöttségeit is, mondjuk, amikor én a saját szabadságomról beszélek, akkor én azt az örömet fejezem ki, hogy saját megítélésemtől, a saját esztétikai meglátásaimtól, vagy az én költői ars poeticámtól egy jottányit se kellett eltávolodnom soha, legfeljebb egy-egy korszakban félretettem verseket, amiket aztán egy későbbi időben minden további nélkül újabb köteteimben vagy sajtóban, lapokban is, folyóiratban közölhettem. Nekem közlési problémám tulajdonképpen nem volt. Nem tudom, mennyien vannak körünkben, akik ezt elmondhatják magukról.

Szabadkán született, Belgrádba ment egyetemre, utána eljött Újvidékre, ha jól tudom, azóta is itt él. Mit jelent ez a hely, ez a helyhezkööttség, nem kívánt mozdulni soha? Jól megvan földrajzilag a helyével?

■

¹⁵ Radovan Zogović.

Mit mondjak, beszéljek egy opportunizmusról? Ez volna a legsúlyosabb kifejezés, amelyikkel az ember pontosan helyére teszi a dolgokat. Tudniillik, a világban meg kell élni valahol, a Földön helyet kell találni, és a szellemnek teret. Már Petőfi is ezt kívánta magának. Természetes, hogy mindannyian egy csomó kötöttség között kell végigvergődnünk ezen a téren, vagy ezen az időn, és most a kérdés az, hogy ezeket a kötöttségeket mennyire tudjuk az egyéniségünkkel, az alkatunkkal összeegyeztetni. Én a legkorábbi, diákkori kezdeteimtől fogva tudtam, hogy az, amit én csinálok a költészetben, ami mellé álltam, és ami mellett mondjuk elköteleztem magam, az nem egy nagy romantikus kifutási terület, amivel én valamilyen nem tudom milyen pozíciót, milyen helyet fogok kivívni magamnak. Különösen abban a szűkös valóságban, amelyben mi még akkor éltünk. Tehát énnekem egy belső világot kellett kiépítenem, a külvilágban pedig egy anonimusznak a szerepével is megelégedni. Ez volt a kezdet, amíg diák volt az ember. Nem tudom, hogy ez opportunizmus-e? Mert tudniillik, lehet forradalmi módon kitörni, végigrohanni országon, országokon, mindent kipróbálni, mindenbe belekóstolni, ez egy elképzelt, költői, romantikus életforma. Én a másik életformát, a szürke embernek az életformáját építettem ki, nem mondhatom, hogy tudatosan, ez így alakult.

Alighogy Újvidékre jöttem, munkahelyem, íróasztalom lett a *Magyar Szónál*, jött a házasság, jöttek a gyerekek, jöttek a lakásszerzés gondjai, a megélhetés problémái, aztán ahogy haladtunk előre a korban, jöttek a problémák, amik az embert a való életben, a való világban követik. Ezek a külvilág jegyei, amik kísérnek, és amik egyáltalán nem játszanak bele abba a belső világba, amit teljesen szuverénül őriztem és próbálok őrizni ma is. Az öregedés, meg a különböző betegségek és a nyugdíj felé tekingetés korában is az embernek megvannak a külvilágban játszott emberi szerepei.

Amikor még az interjúkészítés előtt beszélgettünk, akkor idéztem egy kifejezését, amelyet Koncz Istvánról írva alkalmazott: „A jellegzetes konczi egérút, amellyel kikerülte a dolgokat.” Akkor eléggé hevesen tiltakozott az ellen, hogy a költészetét valamiféle egérútnak lehetne tekinteni.

Igen, amikor arról beszéltünk, hogy milyen irodalmi harcokban és milyen vitákban vettem részt, tulajdonképpen mi volt az én részem abból a harcból, amit ez az áprilisi *Híd*-generáció megvívott, akkor meg kell említenem a *Híd*-ban elég sokáig, majd egy évtizedig folytatott szerep-

lésemet. Tulajdonképpen még a Majtényi szerkesztette *Híd*ba bevettek. Azt magyaráztam, hogy egy ilyen kompromisszum-féle lehetett abban az időben, hogy éppen ne a legexponáltabb fiatal harcos írókat, mondjuk egy Bori Imrét, vagy egy Tomán Lászlót, vagy akár...

... *Majort...*

... Major Nándort tegyék be a *Híd* szerkesztőségébe, viszont a fiatal írókat többé megkerülni nem lehetett. És akkor találták ezt a megoldást, hogy engem választottak be a *Híd* szerkesztőségébe. Persze én akkor még nagyon kezdő voltam Újvidéken, még nem nagyon tudtam orientálódni, de azt hiszem, hogy azért velem is elég sokszor meggyűlt a bajuk, egy-egy konzervatívabb, dogmatikusabb szerkesztőségi döntés meghozatalában nagyon megkötöttem magam, és több esetben úgy oszlott föl a társaság, hogy nem született meg a döntés, éppen azért, mert én a naivságomban és fiatalságomban nem láttam az erkölcsi alapot arra, hogy olyasmibe belemenjek. Itt nem is Majtényival voltak különösebb vitáink, aki inkább csak koordinálni próbálta a különböző nézeteket, hanem főleg Lőrinc Péterrel, aki a – nevezem most így – dogmatikus irodalompolitikát követelte. Voltak még néhányan a szerkesztőségben, akik merev hozzáállásukkal engem kissé mehökkentettek, hogy így is lehet egy-egy kéziratot, vagy egy-egy írot kezelni. Később, amikor elmentem katonának, kimaradtam a *Hídből* és akkor jött Herceg János szerkesztői időszaka, amely egész másképp alakult. Egy vidéki, vidékről szerkesztett folyóirat lett a *Híd*, és ezek az irodalmi viták nem is annyira nyilvánosan, hanem csak a szerkesztő és – ahogy ő nevezte – a gazdáik között, talán négy szemközt zajlottak le. Viszont az a *Híd* akkor már megért arra, hogy valóban a korszerű, mármint a fiatalok szemében korszerű irodalompolitikát folytassa, és pont akkor, 1956 vége felé kerültünk egészen közeli kapcsolatba, akkor kerültünk irodalmi barátságba Majorral, akit végül megbíztak a *Híd* szerkesztésével, és akivel aztán a *Híd* szerkesztőbizottságában egészen 1962-ig gyakoroltuk a folyóiratkészítés mindennapi gyakorlatát. Azt hiszem, hogy itt azért mégis volt egy bizonyos emberi angazsáltság is, amellet, hogy az ember a saját költészetét művelte abban a belső világban, amit az előbb próbáltam definiálni.

De a front nem az írók között volt. A dogmatikusok nem az íróemberek voltak, Majtényi vagy Herceg, hanem elsősorban a szerkesztők, például Olajos, vagy a kultúrpolitikusok, mint Farkas Nándor...

Igen, tulajdonképpen a kornak a lényege az volt, hogy ezek az írók, akik a *Hídat* csinálták, tulajdonképpen csak megbízott szerkesztők voltak, ők csak egy irodalompolitikának a megbízottjaiként működtek, és persze próbáltak íróként is helytállni ezen a poszton, de azt az irodalompolitikát nem ők kreálták, ez tény.

És amikor később az egyik Híd-szerkesztő¹⁶ érdemként tünteti fel, hogy „odaadták az íróknak a folyóiratot”, ez jellegzetes gondolkodásmód. Az íróknak oda kell adni, hát nem az övéké?

Hát nem is volt, bizony nem volt az övéké, elég sokáig. Igen, hát szóval, ahogy mondom, a Majtényi mint egy irodalompolitika megbízottja végül íróként került oda. Ez tény. Tehát odaadták neki mint írónak. De igyekeztek azért a kezükben tartani továbbra is...

... aminek az lett a következménye, hogy idegösszeroppanást kapott...

Igen. És ahol én is az első komolyabb tapasztalataimat szereztem az ilyen vidéki dogmatikus irodalompolitikáról, és le is vontam belőle a konzekvenciákat. Távolmaradásom és az újságba való begubózásom az egyik következménye volt ennek, hogy csalódnom kellett. De aztán, amikor 1957-ben nemcsak íróknak adták oda, hanem azt az irodalmat, azt az irodalmi elképzelést valósíthattuk meg, hogy a *Hídnak* egy modern irodalmi orgánumnak kell lennie, és a jugoszláviai magyar irodalmat valóban magas szinten és európai módon kell bekapcsolni ebbe az egész áramlatba, ami a jugoszláv irodalmat, a világirodalmat jelentette, akkor már ez a dilemma így nem állt fönn. Akkor már nem a dogmatikusokkal harcolt az író meg az irodalom, hanem a vidéki, elmaradott, konzervatív gondolkozással. No most nem tudom, hogy továbbra is ilyen direkt módon beszéljünk-e a dolgokról, de most már a neveket sem lehet megkerülni. Abban az időben mi a vidékies és konzervatív gondolkozás képviselőjének például Herceget láttuk. Ő volt az, aki azzal a *Híddal* szembenállt, azért, mert ő egész más vajdasági... minnek nevezzem... egy vajdasági hivatást várt el a folyóirattól és az irodalomtól, és az európaiságot, a jugoszlávságot, szóval, ezt a nyitottságot a világ és az ország felé, ezt ő kétes vállalkozásnak találta, és nem tartotta alkalmasnak a *Híd* számára. Szóval, azért mondom, hogy itt a konzervativizmus... és a harc a

¹⁶ Olajos Mihály.

vidéki, provincializmus és konzervativizmus ellen. Ez folytatódott aztán a hatvanas években, amikor a *Symposion* első nemzedéke is betört, és amikor aztán egészen radikális módon, egészen a végtelékig kiélezte ezt a harcot, sokszor egész igazságtalan vagdalkozással és olyan hozzáállással, amit aztán később ők maguk is revideáltak és javítottak. Például a Gállal kapcsolatos álláspontjuknak a változása nagyon jellemzően mutatja, hogy először őt látták a konzervatív lovagnak, és csak később kerültek annyira közel hozzá, hogy már meglátták benne a nagy modern költőt is.

Hercegnél valószínűleg az játszott közre, hogy a tapasztalatai a háború előtről származtak, amikor Szentelekyvel együtt egy kisebbségi ügyet szolgáltak, és az állt az érdeklődésük középpontjában. Ma pedig eljutottunk oda, hogy Herceg, aki valamikor, ahogy mondták, a „vajdasági köldöknézés” embere volt, ma a legnyitottabb ember... Hogy lehet azt magyarázni, hogy ma ennyire bezárkóztunk, és egyedül Herceg az, aki például a Szempontba a világból hoz híreket?

Igen, ez lehet Herceg fejlődésének is egy nagyszerű, egy csodálatos példája, hogy idős korában eljutott ide. Szóval, az írói és irodalmi angazsáltság kérdésében annyiféle téveszme, félreértés van, és ezerféleképpen mérgezi az irodalmi légkört és az írók közti légkört is. Az irodalom és a politika, az irodalom és a társadalom, az irodalom és a világ viszonyát is fölöslégesen. Én a magam részéről már nagyon régen, talán még *Híd*-szerkesztő koromban egy szinte banálisan egyszerű képletet állítottam föl ennek az angazsáltságnak. Mégpedig, hogy az író, mint ember, mint polgár, a mi írónk mint jugoszláv polgár, akár a Jugoszláv Kommunista Szövetség tagja, akár a Szocialista Szövetség tagja, akár ilyen vagy olyan formában társadalmi szerepet játszó ember végsőkéig angazsálhatja és angazsálnia kell magát ezekben a társadalmi harcokban. Azokban a szervezetekben, amelyekben részt vesz, és abban a környezetben, amelyben szerepel. Itt nincs dilemma. No most, az író mint irodalmi műnek a szerzője a saját irodalma iránt felelős elsősorban, azért felelős, amit ír, és az írásával, önmagában az írásával nem közvetlenül társadalmilag angazsált, hanem az irodalomban angazsált. Ez körülbelül az, amit a Márquez mondott, amikor kérdezték az ő angazsáltságát, és ő azt mondta, én azzal angazsálom magam, hogy írom a regényeket. És harmadsorban maga a mű, az elkészült mű, annak az értékétől és mélységétől, jelentőségétől függően, angazsált mű lehet, függetlenül az írótól, mint polgártól és függetlenül az írótól, attól, aki most ezt a művet éppen fogalmazza. Ez

a harmadik fajta angazsáltság, az irodalmi mű angazsáltsága, ez egy egészen más kategória, mint a szószéken ágáló író angazsáltsága, vagy a nem tudom melyik világszervezethez intézett fölszólítást, J'accuse-t, vagy ilyesmit megfogalmazó írónak az angazsáltsága. És ha ezt a három dolgot körülbelül meg tudjuk különböztetni, valahogy tudjuk disztinkváltni egymástól, akkor nem volna ennyi félreértés akörül, hogy egy nagy regény, de egy problematikus író írta, vagy egy pamflet, de egy nagyon angazsált írónak a munkája, vagy egy rettenetesen angazsált író, de pocsek, használhatatlan írás, ami kijön a keze alól...

Néhány kérdésre félbemaradt a válasz. Az egyik az, hogy mivel magyarázhatjuk, hogy jelenleg a szellemi életünk zárkózottabb, mint volt néhány évtizeddel ezelőtt?

Én nem mondanám, hogy zárkózottabb a szellemi életünk. Sokkal, de sokkal gazdagabb, sokrétebb, nem egy síkon fut, nemcsak irodalmi, hanem sokféle szellemi területre kiterjedő, egy egészen más intenzitású, és számbelileg is, mennyiségileg is, minőségileg is összehasonlíthatatlan mondjuk a húsz-harminc évvel ezelőttivel. Még a hatvanas évek úgynevezett nagy, nyitott korszakának irodalmi vagy szellemi életéhez képest is haladás látható. Más az, hogy mi a jelent mindig sokkal bírálóbban ítéljük meg, én magam is hajlamos vagyok arra, hogy arra haragudjak, ami most, tegnap jelent meg az újságban, vagy ami nem jelent meg abban a folyóiratban, ami pedig meg kellett volna hogy jelenjen, vagy nem jelent meg az a könyv, aminek meg kellett volna jelennie. Ezek a mi mindennapi, jelenre összpontosító kritikáink, talán egy kissé így mutatják a helyzetet, hogy szellemi bezárkózás mutatkozik nálunk.

Talán a kornak azért van valami beleszólása. Szóval, egy ilyen kiélezett nemzetközi helyzetben – egy olyan helyzetben, ahol a különböző nacionalizmusok, a különböző retrográd ideológiák kifejezetten föltámadtak, szinte mint valami kísértetek jelentek meg olyan dolgok, amikről már rég azt hittük, hogy nem léteznek többé – nagyon nehéz azt a liberális nyíltságot, nyitottságot elképzelni akkor, amikor a különféle szellemi korlátoktól terhelt időkben a legkülönfélébb félelmek is jelentkeznek. Mostanában olvasom Jevtusenkónak az új föllépéseit magyar fordításban, hogy is mondják ők, a „csakmárbajnelegyenizmus”-ról¹⁷. Ez a „csakmárbajnelegyenizmus” azt hiszem nálunk is erősen megmutatkozik, és talán ez is adja azt a látszatot, hogy valamiben beszűkültünk. De ha arra

¹⁷ Utalás Jevgenyij Jevtusenko *Nehogymábajlegyenisták* című versére.

gondolunk, hogy hányféle szakértőnk hányféle területen milyen komoly tevékenységet fejt ki, a jogtudománytól a pszichológiáig, a nyelvésztől az irodalomtudományig, amennyire a könyvkiadásunk mutatja ezt a rendkívül szerteágazó szellemi tevékenységet, hát ebben azt hiszem nagyon nehéz volna valami beszűkülést látni.

A másik kérdés, amire elmaradt a válasz, a Konczcal kapcsolatban emlegetett egérút. Utaltam arra, valahogy úgy érzem, hogy az Ön költészete is egyfajta egérút. Ön ez ellen akkor eléggé erélyesen tiltakozott.

Most már nem tiltakoznék olyan erélyesen, mert valóban bizonyos értelemben úgy lehet felfogni, hogy egérút. Bár ez egy látszat. És itt akkor már tiltakoznék, ha ezt valóban egy tényleges egérútnak, szóval, egy elrejtőzésnek, vagy menekülésnek tekintené valaki, tudniillik, az egész irodalom, minden művészet, sőt minden szellemi tevékenység voltaképpen egy belső szabad térnek a kutatása, tehát egy bizonyos elzárkózás az olyasmitől, ami akadályozná, feszélyezné, veszélyeztetné, megsemmisítené a művészetet. De egérútnak mégse mondanám, mert az egérút bizonyos gyávaságot feltételezne. A szellemi munkát, a művészetet, egészen konkrétan a költészetet gyáva tettnek minősíteni eléggé dőre dolog volna, mert ezernyi kockázat vállalása jár együtt ezzel a munkával, lemondás egyáltalán nem megfogható előnyök kedvéért. És nemcsak magamról beszélek, hanem mindenkiről, aki ilyesmivel foglalkozik, tehát egy nagyon is veszélyes, nagyon is kockázatos, nagyon is életre-halálra menő dolog az irodalom.

Egy helyütt említette, hogy nagyon szerette, bizonyára még most is szereti Jela Spiridonović-Savić költőnőt, és idézte két sorát. Így hangzik: „Kell lennie valami titkos jelnek / amiről a sötétben is felismernek!”¹⁸ Sokkal később pedig egyik cikkében azt írta, hogy „titkos jel tehát nincs”. Lényegében hát van, vagy nincs titkos jel?

Ha már az idézeteknél tartunk, akkor fölhívnám a figyelmet egy versemre, a *Költő inkognitóban* címűre, amelyikben arról van szó, hogy a költő igyekszik hasonlítani az emberekre, tehát eltűnni a világban, hogy

■

¹⁸ „Poznamo se i u zimskom polumraku / po nekome nevidimom tajnom Znaku”.

(Spiridonović-Savić, Jela: *Februar*. In *Antologija srpskog pesništva*. Priredio Miodrag Pavlović. Beograd, 1997, Srpska književna zadruga. Magyarul in Ács Károly (szerk. és ford.): *Kiásott kard*. Újvidék, 1985, Forum, 153–154.)

ne ismerhessék föl, és bizonyos titkos jelek mégis elárulják. A zörgő kilincsek és a nem tudom mi, nem tudom idézni a verset, elő kellene keresni, egész pontosan ezt fejezi ki, amit Savić verséből kivettem. Nem tudom ez a másik idézetem honnan származik, lehet, hogy egész más kontextusból, de biztos vagyok benne, hogy minden költőnek vannak ismertetőjelei. Aki igazán költő, az nem tűnhet el, nem veszhet el, és nem semmisülhet meg névtelenül.

Ezt a versét különben, ha jól tudom, egy nagyon kritikus évben írta, nemcsak Magyarországon volt kritikus, hanem a világban is, 1956-ban. Elmesélné, hogyan is mutatkozott meg az a jel '56-ban?

1956-tal kapcsolatban nem is annyira ez a *Költő inkognitóban* című vers járt a fejemben, hanem egy másik, ugyanebből az évből, és mondhatnám, ugyanebből a hónapból, október hónapból, amelyiknek a címe *Riadt kérdés*. Ez tulajdonképpen sokkal közelebbről megvilágítja az akkori lelkiállapotomat, vagy nevezem életérzésemnek, és ha van egy kis idő rá, akkor talán idézhetném is. Legalább egy versszakát.

*Fájhatom-e, szabad-e fájnom
a bélyeget, mit a kor rám nyom
szabad-e állnom halálba mállón
ezen az egyetlen világon.*

Azt hiszem, hogy akkor találkoztam először mint társadalmi lény vagy homo politicon ezzel az érzéssel, hogy ez az egyetlen világ, amelyikben vagyunk, és ezt az egyetlen világot tesszük most tönkre, különböző erőtereknek az ütközése által, valamilyen társadalmi tektonikai mozgásokkal és azokra való visszaütésekkel. Szóval, egyszerűen az ember, a huszadik század közepe emberének a szorongatottsága fogott el, ami talán más verseimben is megvan, de itt, mondom, én magamban először lepleztem le, amikor azt kérdeztem, hogy szabad-e állnom ezen az egyetlen világon, tennem kell valamit.

És tett valamit, gondolom verseken kívül más konkrét gesztussal kifejezte a véleményét?

Hát ha azt tettnek lehet nevezni, hogy akkor a *Magyar Szó* külpolitikai rovata talán a világon a legangasztaltabb, és talán az egyedüli pozitív

irányban angazsált külpolitikai rovat volt, amely magyarországi, lengyelországi eseményekről a legfrissebb és legbiztosabb információkat hozta és kommentálta. Küzdött azért az igazért, amelyik innen sugárzott, tőlünk, és amelyiknek sajnós a nagyhatalmak harcában és az akkori világpolitikai konstellációban nem volt éppen sok eredménye, legföljebb ilyen erkölcsi haszon származott belőle. Ami engem egyénileg illet, azt hiszem, hogy akkor éjjel-nappal a szerkesztőségben voltam, és mindenestől, minden idegszállammal csüngtem az eseményeken, és a különböző hangokon, amelyek innen-onnan próbálták az eseményeket magyarázni. Nekem mint költőnek volt egy számomra is meglepő föllépésem, tudniillik, valamikor 1956 decemberében a szerkesztőségben figyelmeztettek, a budapesti rádió bejelentette, hogy verseimet hozza, pontosan megmondták, milyen időpontban. Én akkor egyszerűen elfeledkeztem róla, hogy ki vagyok, mi vagyok, a telefonhoz rohantam, fölhívtam a budapesti Kossuth Rádiót. Egy mondat, igen erélyes hangon, hogy Ács Károly vagyok, értesültem róla, verseimet akarják hozni a rádióban, erélyesen tiltakozom ez ellen, és nem engedem meg, hogy hozzák a verseimet a jelenlegi helyzetben. Kis hebegés-habogás volt a másik oldalon, érdekes, hogy még a telefonkapcsolatok működtek, ugye... Végül megkérdeztem, hogy kivel beszélek, megmonda az illető, nagyon-nagyon begyulladt, és tényleg akkor, abban az időpontban nem hozták a verseimet. Szóval, azért mondom, mert ez az én alkatomtól teljesen idegen föllépés volt, úgy látszik, hogy ez valami animális, hirtelen fölbuzdulás lehetett, amit én így regisztráltam, mint egy – minek nevezzem –, egy tettet.

*Milyen örömmel és bosszúságokkal jár a szerkesztői munka?
Itt a kiadói szerkesztői munkára gondolok.*

Öröm is és bosszúság is van. Most már tíz éve dolgozom a Forum könyveim. Éppen összeszámoltam az ősszel, amikor nagy összeadásokat végeztem a múltba visszafordulva, hogy a századik általam szerkesztett könyv is kijött a nyomdából. Az örömök, a mindennapi örömök, amikor az ember jó művet kap a kezébe, és valamilyen jó könyvön van alkalma dolgozni, valami jó könyvet kiadni a kezéből. Ilyen akad bőven az utóbbi tíz évben az én praxisomban is. Különösen örültem a *Gemma* sorozatnak, amelyben az elsőkötetes írókat, költőket közöltük, ez a sorozat pont az én kiadóba lépésem évében kezdődött, és én vállaltam is a szerkesztését. A sorozat még most is fönáll, ha kisebb intenzitással is, évente egy-két könyvvel jelenik meg, de az elsőkötetesek gondozása még mindig nagy örömöm. Ebben a *Gemmában* különösen örömteljes számomra, ha az a költő vagy író, aki az első kötetét a *Gemmában* megjelentette, egy-két

vagy három év múlva újabb kéziratral jelentkezett, és az a kézirat már azt mutatta, hogy érettebb, komolyabb írói hangon jelentkezik, tehát a felfedezés sikerült. Mert persze ezek olyan fúrások, mint a kőolajkutatóknál, száz furatból ha egy vagy kettő megcsordul, az már siker. Azt hiszem, hogy ezekből a gemmásokból az első 15 könyvet nézve legalább a fele komoly íróvá fejlődött és most már irodalmunk törzsgárdájához tartozik.

Bosszúság? Hát persze hogy van mindenféle bosszúság akkor, ha valami nem sikerül, ha valamit tervezünk, és nem lehet megvalósítani. Persze a fő bosszúságok nem is énrám tartoznak annyira, a kiadónak a bosszúságai. A pénzhány vagy a különböző anyagi korlátok, vagy meg nem értés ilyen vagy olyan síkon, ez nem az én asztalom. Bár részt veszek a dolgokban, de azért mégse az én felelősségem és az én feladatam, hogy azon bosszankodjak. Az én munkám a költészet kiadása, a költői műveknek a szerkesztése, a fordításirodalom. Itt apró bosszúságok, a nyomda ördöge, a fordítások körüli nehézségek, nem akarnék most itt részletekbe menni, tán nem is tudnék most hirtelenjében konkrét példát mondani, de annyi mindent csinál az ember, hogy nyilván ezer és ezer ok van arra, hogy valamin földidegeskedjen, mert az ördög sohasem alszik.

A szakmai és költői képességek mellett milyen tisztán emberi képességekre van szüksége egy szerkesztőnek? Különösen akkor, ha szereti a kezdő költőket, és szereti „felfedezni” a költőket?

Ahány szerkesztőt megismertem, mindegyiknek más volt az alkati hozzáállása is, és a gyakorlati módszere is. Azt hiszem, legalábbis amit magamban próbáltam fönntartani, kultiválni, hogy az a legnagyobb fokú tolerancia. Nem lehet az ember kizárólagos, nem támaszkodhat kizárólag a saját ízlésére, tapasztalatára, irodalmi fölfogására, mert akkor mi lesz? Lesz olyan szerkesztő, akinek egy írója van vagy két írója. Sokféle író van, sokféle fölfogás, a szerkesztőnek végsőkéig toleránsan el kell fogadnia a tőle talán egészen eltérő esztétikai hozzáállásokat is. A másik feltétel, hogy megtalálja azt az értéket, ami immanens, ami független az ízlésingadozásoktól, és lehetőleg az új értéket, ami azt jelenti, hogy nem támaszkodik a már meglévő, már elfogadott, már kanonizált dolgokhoz, hanem a merészebb, újabb, frissebb, sokszor forradalmibb megnyilvánulásokat is észreveszi, kihozza, és a könyvekbe próbálja menteni.

Itt van valószínűleg egy áldilemma, amikor arról beszélnek, hogy ha a szerkesztő túlságosan toleráns, és a mércét túlságosan leengedi, akkor az diletantizmushoz vezet. Ha viszont

túlságosan szigorú és túl magasra állítja a mércét, akkor elfojtja az irodalom életét.

Igaza van, hogy ez áldilemma. Tulajdonképpen nem a toleráns szerkesztő csinálja a dilettantizmust, és nem a szigorú szerkesztő fojtja el az irodalmat, mert az irodalom egy szerves, állandó mozgásban levő folyamat, amelyet nem lehet sem elrontani, sem megjavítani. Az én fölfogásom talán eretnek más szerkesztők szemében, tudniillik, én azt mondom, hogy nem a szerkesztő csinálja az irodalmat. Van olyan fölfogás, hogy az, ami a szerkesztő kezén átment, és ami végül is napvilágra került, az mintegy isteni, vagy mondjuk mai szóhasználattal, társadalmi megbízatásból az ő műve. Én pedig azt mondom, hogy az irodalmi művek születnek, még ha nem is jelennek meg, és az irodalomtörténet úgy fogja nyilvántartani, hogy XY megírt egy művet, és nem úgy, hogy ekkor meg ekkor megjelent ez a mű...

... de ez XY-on már mit sem fog segíteni.

Sajnos, az is előfordul, igen. Mégis azt hiszem, az a fontos, ahogy az író megírta, és hogy aztán a különböző szűrőkön meg a különböző szerkesztőknek a különböző fölfogásain keresztül az miként jut el végül a nyomdába, másodrendű kérdés, hogyan kerül az olvasó elé. Tehát nem vagyunk mi a társadalom fölKent papjai, akiktől függ az, hogy milyen lesz az irodalom. A lényeg az, hogy megtaláljuk az értéket, és próbáljuk közvetíteni, lehetőleg minél gyorsabban eljuttatni az olvasóhoz. Ennyi volna a mi szerény feladatunk.

Feltűnt, hogy szinte minden születésnapján, illetve születésnapjáról írt egy verset. Talán, ha valamitől is fél, akkor az az idő múlása.

Nem, sosem féltem. Nem is vettem észre az idő múlását. Az idő problémája valóban jelen van, nem csak a költészetemben, az életemben is nagyon fontos. Ezt úgy fogalmaztam meg, hogy a líráam egyik éltető eleme vagy velejárója a jelenben való léte. Tudniillik, ez előnye is a lírának, ha a jelenben tud élni, de ugyanakkor a tragédiája is, mert azt az adott egyetlen pillanatot kell, és ez az egyedüli élete, nincs választása. Se a múltba vissza nem mehet, se a jövőre nem támaszkodhat, neki a jelen van csak megadva. Ez, mondjuk, az egyik központi kategóriám, egyáltalán nem az idő múlásáról van szó, hanem az idő tragikumáról és az idő egyedüli esélyéről, ami a költőnek adva van, a másik pedig az, hogy valóban

bele vagyunk vetve a világba, legalábbis én úgy érzem, ez a lírai költő érzéseinek a magja, hogy belevetve a világba egyedül, egymagában, és a változtatás lehetősége nélkül. Az egyedüli esélye, hogy definiálja magát és azt a világot, amelyikbe belekerült, amelyikbe bele van dobva.

*Van egy verse, Dél a címe, és utolsó versszaka így hangzik:
„A görcs feleereszt, s lilán derengni kezd valami messzi cél”. Ezt a
verset ’69 szeptemberében írta. Ma ez a cél, ez a messzi cél
már egy kicsit kivehetőbb?*

Igen, hát ez az a görcs, amiről beszéltem, ez a jelen idő görcse. Mindig az ember elkap egy pillanatot, ez van neki, és most ebben a pillanatban kell hogy körülnézzen. Ez a versem, azt hiszem, egy szlovéniai írótáborban született, egy nagyon szép szeptemberi napon, amikor egy irodalmi vita szünetében, a gyönyörű statenbergi parkban¹⁹ leültem, és... No, ez a pillanat fogott el. Egyébként keveset beszélünk a költészetemnek az indítóiról, a mozdítóiról, arról, ami elindítja, és ami mozgatja őket. Azt hiszem, hogy ez az időkategória az egyik, de ennek is egy még közelebről meghatározható eleme, az alkalmisság. A kritikusaim nem nagyon vették észre, hogy minden versem, akármennyire is mívés, meg cizellált, meg ilyen, meg olyan formai és művészi adottságokat látnak meg benne, alkalmi vers.

Olyan értelemben alkalmi versek, hogy az egyedüli elindítójuk egy pillanat, és rendszerint az elkészülésük is, ha esetleg évek múlnak el az első verzió lejegyzése és a megjelenés között, akkor is egy alkalom, egyetlen alkalom. Persze itt még lehetne sokat beszélni arról, hogy ezt az alkalmat az ember hogy ragadja meg, néha a hétköznapi, a mindennapi valóság adja az alkalmat, néha egészen elvont tartalmak. A vers elindítója mindig egy véletlen. Én szinte automatikusan leírok egy sort. Leírom azt az egy sort, ami formát öltött, ami valami lényegyet most kifejezett, és ez a sor vagy előre-hátra mozgatva, elmozdítva különböző irányokba, ad egy konstrukciót, egy bizonyos struktúrát, ami verssé teszi, vagy pedig úgy marad, egy halva született ötlet, vagy egy pillanatnak a műve. Rengeteg ilyen kis egysoros, kétsoros följegyzésem van. A másik bűnöm az, hogy valóban mindent, amit följegyzek alkalmilag, azt mind meg is őrzöm, és majd az utókornak lesz dolga ezt a sok töredéket ide- vagy odasorolni, vagy egyszerűen szétszórni a világban, de tény az, hogy minden versemnek van egy elindítója, és ez vagy verset csinál belőle, vagy megszünteti,

¹⁹ Statenberg kastély Slovenska Bistrica közelében.

abban a pillanatban megszünteti a verset. Erre, azt hiszem, még a kritika nem nagyon figyelt fel.

Hisz abban, hogy az ember azért foglalkozik művészettel, mert fél a mulandóságtól?

Az ember benne van a mulandóságban és éli a mulandóságot. Érzelmileg önmagában a mulandóság nem kell hogy foglalkoztassa, ő lényegében maga a mulandóság, maga az idő.

[Miután az interjút 1985. december 10-én befejeztük, Kovács Károly még aznap este telefonált, és kérte, vegyük fel újra azt a részt, amelyben a vajdasági magyar szellemi élet beszűkülésére vonatkozó kérdésre válaszol. Az alábbiakban az interjú másnapki folytatása következik.]

Azt hiszem, hogy ennek az úgynevezett „beszűkülésnek” megvannak a szubjektív okai és a szubjektív formái is. Éppen nemrégiben olvastam Jevtusenko új verseit a *Pravdában*, a *Novi Mirben*, és azt a nagy versét a „nehogymárbajlegyen-izmus”-ról²⁰, azt hiszem, pár napra a megjelenése után már magyarra is lefordították, tehát bizonyos, hogy ott is ezt a veszélyt egészen aktuálisnak látták. Azt hiszem, hogy ugyanez a veszély nálunk is megvan, a „nehogy már baj legyen” komoly fékezője a kezdeményezéseknek, az újításoknak, a merészebb hozzáállásoknak, de ugyanúgy veszély a sok érzékenység, a fölborzolt kedélyek, a mindenféle – én primitivizmusnak nevezném –, primitív ideológiai hordalék, ami most egyszerre ránk zúdult. De a fő veszély, amitől féltem ezt a kultúrát és ezt az irodalmat, mégis az objektív helyzetét illeti, az objektív adottságait, egy aránylag szűk területen és aránylag kis számú emberrel művelt kultúra objektíve ki van téve a bezárkózás, a beszűkülés veszélyének, ha nem küzd napról napra ellene. Általában a kultúra és az irodalom ezen belül valahogy a perifériára szorul ebben az anyagias világban, és nemcsak a mi viszonylatunkban, hanem általánosságban is: a provincializmus, a beszűkülés világméretben is fenyegeti.

²⁰ Jevgenyij Jevtusenko versének címe: *Nehogymárbajlegyenisták*.

Ez a túlzott óvatosság abból ered, hogy ideológiai színezetet nyernek olyan kérdések is, amelyeknek talán valamivel normálisabb körülmények között nem lenne ideológiai színezetük? Mert ha ez lenne a helyzet, akkor ez valami hasonló állapot, mint az úgynevezett zogovićizmus vagy zsdanovizmus, amiről korábban beszéltünk.

Hát persze, erről is beszéltem, amikor hamis ideologizálásról tettem említést. Ez az a szubjektív veszély, ami állandóan itt lebeg körülöttünk, de nem hinném azért, hogy olyan eredménnyel járhatna, mint az a negyvenes évekbeli szocrealista ideológia, mert, mint mondtam, a potenciálok is, az igények is, az intézmények is most már annyira széles területen léteznek, működnek, hogy ha a szakemberek a munkájukat végzik, a kutatásaikat folytatják, márpedig nálunk sok szakember sok területen mindenféle kutatást végez, akkor egy nevezőre, valamilyen ideológiai nevezőre hozni ezt a sokféle kulturális tevékenységet lehetetlen, és akkor talán az a veszély sem olyan nagy.

Tehát a kultúrának az esélye a kultúra többszólamúságában lenne. Így lehet ezt érteni?

Én így értem. Persze lehetne még több szólamú, lehetne olyan irodalompolitikát is elképzelni, amelyik a folyóiratokat, a különböző megjelenési, kiadási lehetőségeket bővítve segíti elő, serkenti a többszólamúságot.

A gazdasági élet egyik halálos veszélye a monopólium. Feltételezem, hogy a kultúrában is a monopólium a leggyilkosabb valami.

Egyrészt a monopólium, másrészt meg valóban a perifériára szorulás, mert ha a folyóirataink nem követik a világ eseményeit az irodalomban és a kultúrában, ha szűkebb területre szorulnak, akkor kissé aggódik, mi is lesz a további kezdeményeknek a sorsa. Sajnos ezt veszem észre az *Új Symposion* újabb évfolyamainál, hogy megszűnt az a nagy szellemi feszültség, ami a folyóirat körül mindig gyümölcöző volt, és ugyanezt láthatja az ember mondjuk kisebb mértékben talán a *Hídnál* és az *Üzenetnél* is.

És mint a könyvkiadó szerkesztőjének nincsenek ilyen aggályai?

Hogyne volnának. Nem szeretném, ha a mi könyvkiadónknál is fantomkönyvek jelennének meg. Egy-két példa volt eddig csak rá, hogy benyújtott kézirat több évig vándorolt kézről kézre, és végül is vagy a szerző visszavonta, vagy elfeküdt, bár értékes munkákról volt szó. Ezeket nevezem én fantom kéziratoknak, mert, ahogy mondtam, az irodalmi mű megszületése irodalomtörténeti tény – például egy Varga Zoltán-regénynek a megszületése –, és nem az, hogy az a regény mondjuk a hetvenes évek vége óta még mindig kiadatlan. Hasonló a helyzet mondjuk Sziveri János verseivel, amelyeket a költő többszörös átdolgozás után sem tudott a kiadónál elhelyezni, és most – úgy tudom – visszavonta, és talán új kötetet készít. Nem szeretném, hogy sok ilyen példa legyen, mert minél több az ilyen jelenség, annál több ok van az aggodalomra.

Reméljük, hogy Sziveri kötete is megjelenik, ha nem is a Forum kiadásában. De nem beszéltünk még Ács Károly munkásságának egy nagyon fontos területéről, ez pedig a műfordítás. Kezdjük talán azzal a kérdéssel, hogy mennyire érzi autentikus alkotói tettnek a műfordítást?

Én erről már annyit beszéltem, hogy szinte észre sem vettem, hogy ebben a beszélgetésben még nem került szóba, az is, hogy mennyire tekintem autentikusnak, az is, hogy mennyire függ össze az eredeti versírói gyakorlatommal, és az is, hogy milyen régóta foglalkoztat ez a téma.

Ha most megpróbálnám újra felidézni ezeket a kezdeteket, akkor egészen a gimnázium padjaiba mennék vissza. Szabadkán 1945-ben, a háború végén, újrakezdtük a gimnáziumi tanulást, új tanárokkal, új osztálytársakkal és új tantervvel. Az egyik első megdöbbenő élményem az volt, hogy egy szerb tanár beült az osztályba, és minden bevezetés, minden előzetes magyarázat nélkül, mint valami magától adódó természetes jelenséget, olvastatni kezdte Mažuranić poémáját, a *Čengić aga halálát*. Én, aki azt hittem, hogy jól tudok szerbül, először azon döbbszemtem meg, hogy a műnek még a címét sem értettem, nem tudtam pontosan, mi ez a *Smrt Smail age Čengića*. És ahogy olvastuk, és óráról órára haladtunk a műben, egyre nagyobb volt a megdöbbenésem, hogy tulajdonképpen nem értem. Akkor a tanár minden átmenet és továbbra is minden magyarázat nélkül a *Jama*, Goran Kovačićnak a poémája olvasásába kezdett. Ugyanaz a meghökkenés, hogy tulajdonképpen egy teljesen ismeretlen nyelvi anyag van előttem. Biztos vagyok benne, ez indította el bennem a versfordítót, a műfordítót, a megértés, a műbe való beférkőzés szándékát, hogy ha sorról sorra, szóról szóra veszem a művet, akkor kezdem

érteni, és ha fölbonatom, fölboncolom, földolgozom magamban, akkor kezd csak az enyém lenni. És ez a fölboncolás persze már a fordításnak is az előművelete, tehát egészen természetesen adódott, hogy az ilyen nehezebben érthető műveket mindjárt fordítani is kezdtem.

Az egyik első komolyabb könyv, amit a jugoszláv költészetből a kezembe vettem, egy antológia volt, a huszadik századi szerbhorvát költészetnek egy igen jó antológiája, és azokkal a versekkel, a számomra akkor még ismeretlen Tin Ujević, Cesarić, Krleža verseivel találkozáva és ezeket fordítgatva jöttem rá, hogy tulajdonképpen ez az én alaptevékenységem is lehet, éppúgy, mint a versírás, és aztán az évek vagy az évtizedek során ez már szinte egy – nem akarok nagy szavakat használni – filozófiát, egy bizonyos irodalomelméletet fejlesztett ki bennem, egy bizonyos komplementáris nyelvi tudatot, hogy a más nyelven olvasott és megismert mű egészen szervesen az én művemé alakulhat át a fordítás révén. Tehát a saját írói munkámat, saját költői gyakorlatomat végzem, ha egy más nyelvből fordítok verset.

Sokkal később is azt mondta a Jamára, hogy lefordíthatatlannak tartja. Azt hiszem, az idén adott legutóbbi interjújában is.

Nem, lefordíthatatlannak nem mondtam, nem is mondhattam, hiszen már három fordítása is van a Jamának, és úgy tudom, Fehér Ferenc egy jó éve komolyan dolgozik egy újabb Jama-fordításon, én csak annyit mondtam, hogy hiába próbálkoztam a Jama fordításával, nekem nem sikerült. Úgy látszik, sokkal nagyobb nekifutás kellene hozzá, nem jutottam ahhoz, hogy ezt is egy ilyen szerves módon a magam költészetébe oltsam bele, és egy saját, autentikus fordításomat nyújtsam. Egy-két versszakot fordítottam belőle, azok talán így önmagukban sikeres versszakok, de persze ez messze van attól, hogy egy ilyen hatalmas műbe akár csak betekintést is engedjen.

Nem mondanám még azt sem, hogy egyáltalán van bármi lefordíthatatlan. Ami egy nyelvi struktúrában, egy nyelven verssé formálódott, annak valahol meg kell lennie az autentikus megfelelője más nyelveken is. Valahogy úgy gondolom, hogy a versek nem az ember fejében vannak, hanem a világban. Tehát azt, amit én nem csinállok meg, majd valamikor valaki megcsinálja. Mert az ott lesz, ott fekszik előtte a földön, csak föl kell hogy vegye és átalakítsa a saját művévé.

A jó versnek rengeteg mélyrétege van, szinte elképzelhetetlen, hogy egy verset teljes egészében lefordítani tudhat az ember.

Valószínűleg egy-egy versfordítás csupán többé-kevésbé mély interpretációja annak a versnek. És ahány ember fordítja, lényegében sose lesz ugyanaz a vers.

Nem mondanám, hogy interpretációja, de változata. Egy más hangszere-
lésű változata, és változat persze lehet számtalan. Az lenne a jó, ha minél
több változata volna egy-egy nagy műnek a mi nyelvünkön is, akkor válna
igazán a mi kultúránk kincsévé. Ha csak egy-egy próbálkozás, vagy egy
lehetséges változat létezik, vagy még az sem, akkor az sajnos még nem
épült be a kultúránkba. Nekem például szinte terhemre is van, hogy úgy
emlegetnek, mint egy-egy műnek az egyedüli fordítóját, mint például
Crnjanski vagy Krleža művének a szuverén vagy egyedüli interpretá-
lóját. Nagyon szeretném, ha fordítók sora csinálná meg, és vetné egybe
a munkáját, és valóban egy műhellyé változna ez a fordítótevékenység.

*Gondolkodott azon, hogy milyen kritériumok, mércék, vagy
megközelítés alapján válogatta meg azokat a verseket, ame-
lyeket fordított?*

Már mondtam, hogy a verseimet is szinte alkalmi verseknek nevezném,
vagy legalábbis rögtönzésekből kiinduló munkáknak, hát így van va-
lahogy a fordításokkal is az ember, hogy rátalál, hirtelen, véletlenül,
vagy bizonyos szándékkal ráfekszik egy-egy költőre vagy műre. Nálam
többféle módszer vagy választási lehetőség volt. Egyrészt, még egészen
fiatal koromban Krleža versei nyújtották számomra a lírai bőség végtelen
területét. Azt, amit én a magam világában talán el se tudtam képzelni,
de amit a formaérzésem kutatott mindenfelé, azt a Krleža-versekben
megtaláltam, egy fantasztikus lírai gazdagságot, az érzések, gondolatok,
témák végtelen bőségét. Ezért fordítottam százszámra például Krležát.
Másképp a formai nehézségek, a különböző versformák elsajátítása szem-
pontjából rendkívüli iskolám volt a Nazor-versek fordítása. Vladimir
Nazor a századfordulótól errefelé végigment a klasszicizmustól az ókori,
görög-római klasszikus formáktól az összes nyugat-európai formákon,
egy formailag igen gazdag opusa van, és én még akkor fiatal fejjel, nagy
naívan szinte versről versre le akartam fordítani az egész Nazor-opust.
Persze az már lehetetlen volt, de a pár száz Nazor-fordítás komoly iskolát
is jelentett számomra, és néhol talán eredményt is.

Emellett sokszor valóban a véletlen ráismerés, a rokonság, a hasonló
hang, vagy az a nálam hiányzó hang, amit annál a másik költőnél meg-
találtam, indított arra, hogy le is fordítsam. Sőt, sok esetben egészen

gyakorlati meggondolások is, megrendelések, például a *Híd* számára. A hatvanas években sorra vettem az akkori horvát fiatal költőket, és én magam is akkor ismerkedtem meg velük, és így ismertettem meg a magyar közönséget is például Slavičekkel, Slamniggal, Mihalićtyal, Gotovaccal, még egy pár akkori kiemelkedő horváttal, és ezek a fordításaim meg is maradtak, szóval, a *Kiásott kard*ba is bekerültek, meg általában azt hiszem, hogy sikerült valami szerencse, ráérvés, vagy ízlésbeli dolgok folytán antologikus verseket találnom, így nem túlságosan nehéz egy jugoszláv antológiát összeállítanom. Ez a *Kiásott kard* is egyfajta antológia, bár csak az én fordítói tevékenységemet mutatja be.

Egy öreg szerkesztőm,²¹ amikor csodálattal beszél Magáról, mindig megjegyzi: „szonetteket ír!” Ez ösztönzött arra, hogy megkérdezzem: mi a szonett varázsa?

Igen, hát a szonettel elég sokat foglalkoztam, írtam is jónéhányat, de azt hiszem, hogy semmivel sem többet, mint jónéhányan a magyar költészetben, még itt nálunk is. Fehér Ferenc talán még több szonettet írt, mint én. Az utóbbi években Jung Károlynak szinte az egész költői működése szonettekben, egészen érdekes, különös szonettek megírásában merült ki.

Nem tudom, hogy a szonettnek valami különös varázsa van-e, minden esetre a zártsága, kerekessége, a befejezettsége az, ami minden lírai versnek a problémája, ez a szonettnél szinte adottságként, illetve követelményként van jelen, és ezért szeretjük sokan ezt a versformát. Azonkívül kimeríthetetlen, mint minden versforma, de nem abban a külsődleges értelmében, mint ritmusképlet és rímképlet, hanem mint egy költői lényeg kifejező valami. Szóval, kifogyhatatlan a szonett a középkortól máig, még nem lehet azt mondani, hogy kiégett, kiürült, elkopott volna. Mindig új költők kezén, mindig új fényben csillan föl.

Talán az emberben azt a gondolatot is ébreszti, hogy a szonett lényegében térben és időben egybekapcsolja az egész költészetet. Valahogy az embernek, ha látja, hogy szonettet írnak Amerikában és Vajdaságban, és szonettet írtak a középkorban és írnak ma, az az érzése, hogy mégiscsak a kultúra és azon belül a költészet valami olyan lényegi dolog, ami kívül áll, fölötte áll minden partikularizmusnak.

²¹ Vébel Lajos.

Igen, már önmagában, a külső formájával is egy tökély kifejezése, föl lehet ismerni, ha kínai költő írta vagy török, vagy bármilyen nyelven íródott, és a formája mint egy képvers rögződik, és állandó. Hogy ez volna-e a költészet lényege, esszenciája, azt éppen nem mondanám, mert még nagyon sokféle klasszikus és más távol-keleti és egyéb versformát tudnék a világirodalom történetéből, amelyek éppoly tökéletesen kifejezik ezt az esszenciát. Magam is megpróbálkoztam néhány ballada, rondel, szesztinával, más formákkal, amelyek számomra éppúgy biztosították a szonett nyújtotta biztonságot, kerekiséget, zártságot, mint ahogy mások a japán haikuval, vakával, tankával értek el hasonló eredményeket. Ezek az örök formák, ez a költészet lényege.

Hisz a költészet államhatárok nélküli nagy köztársaságának lehetőségében?

Ebben az esetben azt hiszem, hogy a költészet csak kifejezője lehet egy valami nagy közösségnek. A költők éppúgy emberek, mint bárki más, mint a politikusok, vagy a közgazdászok, ha összejönnek, eléggé fura társaság benyomását keltik, veszekszenek, verekszenek is, minden esetre ahányan vannak, annyifélék, és ha a műveiket gyűjtjük össze, függetlenül az emberektől, az is egy olyan nagy változatosságot mutat, hogy abban valami közöset kimutatni, azon kívül, hogy igazi költészet-e, nemigen lehet. De a szellem, az emberi lényeg, az emberi tiszta forma, hogy úgy mondjam, közösségében, és köztársaságában, ha így akarja, jó volna hinni. Ez volna az egyetlen hit, ami az embert melegítheti és életben tarthatja.

Fordítóként hogyan tekint saját verseinek szerb, horvát fordításaira?

Sajnos, a versfordítással kapcsolatos furcsa vagy egyéni elveimet nemigen látom viszont azoknál, akik minket vagy akár az én verseimet fordítják. A mi térségünkben meglehetősen mechanikus fölfogás uralkodik arról, hogy az eredeti versnek meg kell jelennie valamilyen fordításban, és ezzel be is fejeződött a pályafutása. Az, hogy abból valóban vers lett-e a fordításban, milyen vers lett, és vajon az a fordító belevitte-e a saját költészetének vagy költői inspirációjának egy hányadát abba a műbe, az senkit sem érdekel. Nekem elég rossz tapasztalatom van. Elég sokat fordítottak, de még a legjobb költők, mondjuk Ivan V. Lalić – aki egy egész kötetet fordított annak idején tőlem – is egy külső séma betartásánál, a versek értelmének, tartalmának a hozzávetőleges visszaadásánál megállt.

Egyáltalán nem látom benne akár az ácsi, akár a lalici ars poeticát. Akkor vannak egészen fura, és sajnos a mi gyakorlatunkban egészen gyakori lehetlenségek. Hogy például albánra fordítanak rossz szerb fordításból. Persze, arra már nincs módunk, hogy ellenőrizzük, vajon mi sült ki abból.

Örömmel közölte egy török kollégám nemrégiben, hogy megjelentem török nyelven az ő fordításában. Hát honnan, miből? Talált valami szerb fordítást, nem is a kötetekből, hanem folyóiratokban, lapokban megjelent féldilettáns munkákat, és azokat ültette át török nyelvre. És most nem tudom, örüljek-e, hogy török nyelven is létezik a költészetem.

Voltak kísérletek az úgynevezett nagy nyelvekre való fordítással, nem hiszem, hogy azok is komolyabb eredményt jelentenének. Egy egész közvetlen tapasztalatom volt Oroszországban, amikor egy küldöttség tagjaként elmentem a Puskin-ünnepségekre. Ez igen nagyszabású rendezvény, sok külföldi résztvevővel meg rengeteg emberrel, akik áhítatosan hallgatják a költőket. Negyven-ötven ezer ember gyűlik össze egy hatalmas térségen és megafonok százai harsogják a költészetet. Olyankor az embernek furcsa érzése van, hogy milyen fontos és nagyszerű az, amit csinál, ami persze illúzió. Nos, amikor megérkeztünk Moszkvába, hozzám lépett egy rokonszenves elvtárs, bemutatkozott, ő a magyar fordító a szovjet írószövetségben, kéri néhány versemet, hogy lefordíthassa, és ezeken a rendezvényeken felolvashassák. Eléggé szkeptikusan odaadtam neki a kötetemet, hogy válogasson belőle. Este későn indult a vonatunk Leningrádba, és az állomáson, még a peronon elkapott az ismerősöm, három versemet orosz fordításban a kezembe adta, hátha szükségem lesz rá útközben valamelyik föllépésen. Ez volt eddig a leggyorsabb fordítás, amit láthattam a saját verseimből. El tudom képzelni, hogy ilyen módon száz és száz nyelvről száz és száz másik nyelvre mechanikusan viszik át a szövegeket, szerintem minden komolyabb értelem és lényeges haszon nélkül. De hát el kell ismerni, hogy ebben a Bábelban, ami a mi világunk, nem is lehet elvárni, hogy belemélyedjünk, és komolyan, mint egyedüli feladatot műveljük egy-egy költőnek az interpretálását.

Milyen folyamat az, amikor verset fordít?

Nagyon sokféle példa van. Néha valóban rögtönzésszerűen, azonnal kialakul az a magyar forma, amelyikben az idegen vers megszólal magyar nyelven, néha viszont hónapokig tartó, megerőltető munka, papírpoecskolás és sok-sok idegölés. Van egy pár úgynevezett nagy vers, amelyeket lehetetlen kapásból, rögtönzésszerűen megcsinálni, amelyek egy csomó előtanulmányt, egész műhelyt igényelnek, hogy minden lényeges mozza-

natukat az ember hűen adja vissza. Például ilyen volna Laza Kostićnak a *Santa Maria della salute* című verse, amit, azt hiszem, öt évig tartottam az íróasztalomon, amíg végül elfogadhatónak találtam a fordítást.

Maga a fordítás, mint művelet, mint írói munka, pontosan olyan, mint maga a költészet. Egyénileg is változnak a különböző hozzáállások, módszerek, és az ember saját maga is sokféleképpen éli át azt a verset, vagy azt a fordítást, amit csinál. Itt nem lehet szabályokat, szabványokat, törvényszerűségeket kimutatni.

Mondja, hogy lényegében a lefordítandó vers is költészetének az anyaga. Tehát ugyanúgy, ahogy az eredeti versnek az anyaga a versen kívüli elem, ugyanúgy kezeli anyagként egy másik költőnek a versét. De azért valamiféle különbség mégiscsak kell hogy legyen...

Azt hiszem, beszéltem az úgynevezett formai ihletésről, arról, hogy nekem alkati sajátságom az az úgynevezett formaérzék, amit szerencsére jó korán észrevettem magamban. Nem tudom másnak nevezni, mint tehetségnek, ami valakinél zenei tehetség, valakinél ilyen vagy olyan műszaki pályához való tehetség, nekem az egyedüli fölismerhető tehetségem a formaérzék, az írott vagy kimondott szöveg formába ötvözésének tudása. Ami egy adott tudás, nem annyira szerzett valami. Szóval, ez a formaérzék működik az emberben akkor is, amikor valamilyen motívumot, valamilyen témát, valamilyen tartalmat ki akar fejezni. Idézzem-e József Attilát, aki szerint a művészet formában létező valóság előtti tény? Tehát az a valóság, az a vers tartalma, az később jön. Maga a művészet mint hiánytény csak a formában létezik. Tehát előttem van a forma és az keresi a tartalmát, amivel magát kitölti. Ez a motívum, vagy tartalom, vagy téma, amit keresek a formához, az a fordítandó mű is. Tulajdonképpen a versem motívuma. Persze itt a forma is adott, a formát se én ötlöm ki, a forma már abban a másik nyelvben rögzítve van, és ugyanazt a formát meg kell hogy találjam a magam nyelvében. És azt a motívumot használjam, saját versemmé alakítsam át. Ez körülbelül a versfordításnak a mikéntje nálam.